
SPOMIENKY

SPOMIENKY RUSKÉHO LEGIONÁRA ANDREJA ŠIKURU Z MOŠOVIEC

BLAŽENA URBANOVÁ - FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: Memoirs of Russian legionary Andreja Šikura from Mošovce. *Vojenská história*, 2, 14, 2010, pp. 137–173, Bratislava.

The authors of the memoirs focus on a brief biography of the legionary and pinpoint the fact that he came from a family of a Slovak nationalist. Šikura recorded his experiences from Russian battlefields as a soldier- ambulance-man belonging to 71st infantry troop from Trenčin. He caught the events from his capture, his performance in Czechoslovak legions in Russia up to the comeback to his country in 1920. The memoirs value lies in the fact that he was an educated man with a good eye for details and analytical skills. He recorded all the experiences after his come back home so they reflect the information and experience that he as a soldier of the Austria-Hungarian army in the battlefield and a captive could not have. His remarks on the notaries as a disciplined part of the Hungarian administrative in Slovakia, the notes about the mood of the soldiers and captives, or their opinions on the entry of the legions, however, quit precisely reflect the situation. He provides valuable information on the internal political situation in Russia before the February revolution, and after it as well as after the takeover by the Bolsheviks. As a careful observer he mentions the life in Ukraine and Russia, provides the information on the contemporary situation and supplies, the form of the cities he went through. Additionally he remarks the details of the weather and the nature.

Military History. Russia. WWI. Memoirs of Russian legionary.

ÚVOD

Andrej Šikura (5. 5. 1891 Mošovce – 20. 4. 1978 Praha)¹, syn kožušnickeho majstra Štefana Šikuru z Mošoviec a Alžbety, rodenej Košíkovej, z Mošoviec, bol bratom známeho slovenského historika a pedagóga, účastníka SNP a člena Revolučného národného výboru v Martine, Jána Štefana Šikuru (1898 – 1945). Pochádzal z rodiny slovenských vlastencov. Jeho starý otec bojoval v revolučných rokoch 1848 – 1849 v slovenskom dobrovoľ-

---

1 Za informácie o rodine Šikurovcov ďakujem aj Mgr. Zdenkovi Ďuriškovi zo Slovenskej národnej knižnice v Martine.

níckom vojsku a on sám sa prostredníctvom MUDr. Pavla Blahu dostal na štúdiá do Hlinska, pretože ako uvedomelému Slovákovmu v Uhorsku maďarizačná vládna politika štúdium neumožnila.

Šikura zaznamenal svoje zážitky z ruského bojiska ako vojak-sanitár 71. pešieho pluku z Trenčína, udalosti zo zajatia a svoje pôsobenie v česko-slovenských légiách v Rusku až po návrat do vlasti v roku 1920. Hodnotu Šikurových spomienok zvyšuje skutočnosť, že bol vzdelaný, mal dobre vyvinutý pozorovací talent a analytické schopnosti. Ako vojak sa zmieňuje o tom, že sa v Trenčíne stýkal s ďalšími slovenskými vlastencami a kupoval si tam aj Hodžov *Slovenský týždenník*.

V medzivojnovom období pôsobil ako notár v Prievidzi, odkiaľ musel po vyhlásení autonómie 6. októbra 1938 na zásah starostu odísť. „*Ste evanjelik, legionár, sokol a priateľte sa s Čechmi, to je v Prievidzi neúnosné,*“ povedal mu vtedy starosta. Šikuru potom preložili do Púchova.

Legionár Šikura svoje spomienky zaznamenal až po návrate domov, a preto sa v nich iste odrážajú už aj informácie a skúsenosti, ktoré ako vojak rakúsko-uhorskej armády v poli, zajatec či prostý legionár vo vtedajšej dobe v teréne nemohol mať. Jeho postrehy o prístupe notárov ako poslušného súkolesia uhorskej administratívy na Slovensku, poznámky o nálade vojakov a zajatcov, či o ich postojoch k vstupu do légií však odrážajú zrejme dosť presne vtedajšiu situáciu. Takisto sú veľmi cenné informácie o vnútropolitických pomeroch v Rusku pred Februárovou revolúciou, po nej i pokiaľ ide o situáciu po prevzatí moci bolševikmi. Ako dobrý pozorovateľ si všíma život na Ukrajine i v Rusku, podáva informácie o vtedajších pomeroch v zásobovaní, podobe miest, ktorými prechádzal, zaznamenáva aj údaje o prírode a počasí. Keďže bol veriaci človek, viackrát opisuje nebezpečné situácie, v ktorých sa ocitol a vždy je jeho pevným presvedčením, že prežiť mu pomohla Božia pomoc. Z celého textu spomienok A. Šikuru veľmi jasne vyznieva odmietanie vojny a účasť v nej za cudzie záujmy, snaha zdôrazňovať vlastenectvo, slovanskú vzájomnosť, ale najmä blízkosť Čechov a Slovákov, jeho láska k Slovensku, oddanosť slobode, demokracii a humanite. Keď sa Šikura mohol pričiniť o oslobodenie národa aj so zbraňou v ruke nezáváhal, na rozdiel od mnohých iných (nie všetci českí a slovenskí zajatci chceli znovu riskovať svoje životy, aj keď už nešlo o boj za Rakúsko-Uhorsko, ale za slobodu vlastného národa) vedel, kde je jeho miesto.

O ČESKO-SLOVENSKÝCH LÉGIÁCH V RUSKU

Česko-slovenské légie v Rusku² začali vznikať už v auguste roku 1914, keď sa najprv vytvoril ich zárodok – Česká družina.³ Bola to dobrovoľnícka jednotka zložená z Čechov ži-

2 Z literatúry o légiách v Rusku: VANĚK, O. – HOLEČEK, V. – MEDEK, R. (ed.) *Za svobodu. Sv. 1 – 4. Česká Družina 1914-1916, Československá brigáda 1916-1917*. Praha : Památník odboje, 1925, *Pod vedením prof. T. G. Masaryka. Československý armádný zbor 1917 – 1918*. Praha : Památník odboje, 1926. *Anabase 1918-1920*. Praha : Památník odboje, 1926. *Od Volhy po Ural. Magistrála. Návrat do vlasti 1918-1920*. Praha : Památník odboje, 1929; ŠTEIDLER, F. *Naše vystoupení v Rusku v r. 1918*. Praha : Památník odboje, 1923, *tenže Československé hnutí na Rusi: Informační přehled*. Praha : Památník odboje, 1921. Spomienky spisovateľa a ruského legionára Janka JESENSKÉHO vyšli pod názvom *Cestou k slobode*. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/823/Jesensky_Cestou-k-slobode/12

3 SLEPCOV, I. Česká družina na východnom Slovensku. In *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 2, s. 78-86. Česká družina má pomník v Medzilaborciach. Jej príslušníci sa zúčastnili v prvej bitke pri Dunajci, ktorá sa začala 16. novembra 1914.

júcich v Rusku a neskôr aj z vojnových zajatcov. Vznik Českej družiny schválila 20. augusta vojenská rada. Hlavným dôvodom bola spočiatku snaha predísť deportáciám na Sibír, pretože ako rakúskym poddaným im hrozila internácia. Cieľom bolo, aby Česi neboli rozptýlení po ruských jednotkách, ale, aby vytvorili jednotku neskôr zaradenú pod Kyjevský vojenský okruh. Vznikol jeden prápor o dvoch čatách (540 dobrovoľníkov), ktorému velil podplukovník Lotocký. Neskôr sa prápor rozrástol na 4 roty a velil mu podplukovník Sozontovič. Príslušníci práporu zložili vojenskú prísahu 11. októbra 1914 a už 22. októbra boli poslaní na front.⁴ Okrem iného mali české jednotky za úlohu robiť aj prieskum a propagandistickou činnosťou získavať zajatcov z rakúsko-uhorskej armády. Tak sa k nej dostávali aj Slováci a príslušníci ďalších slovanských národov. Časom sa légie rozrástli na mnohotisícovú armádu.⁵ Odhaduje sa, že v Rusku žilo okolo 80 000 Čechov a 600 – 2 000 Slovákov. K niekoľkým stovkám členov pôvodnej Českej družiny (Starodružiníci) začali postupne pribúdať ďalší členovia z radov zajatcov z rakúsko-uhorskej armády (Novodružiníci). Po ustanovení zjazdu Zväzu česko-slovenských spolkov v Rusku v Moskve 7. – 11. marca 1915 došlo k zjednoteniu krajanov v Rusku. Zväz potom vystupoval ako jediná oprávnená organizácia našich krajanov v Rusku. Podľa rezolúcie, ktorú tam schválili, cárskemu Rusku sa prisudzovala osloboditeľská misia a hovorilo sa aj o „*spoločných životných záujmoch československého národa a Ruska*“.⁶

Už 3. apríla 1915 prešiel v oblasti Dukly do ruského zajatia pražský 28. peší pluk (Pražské deti) a na konci mája 1 500 vojakov mladoboleslavského pešieho pluku. Pribúdalo aj zajatcov – Slovákov. 5. apríla 1916 bolo v Paríži vydané memorandum „*Naším krajanom v Rusku*“, ktoré ich vyzývalo vytvárať „*veľké vojenské formácie našich zajatcov na Rusi*“. Februárová revolúcia a pád cárizmu v Rusku postavili česko-slovenské jednotky do nových podmienok a už 2. apríla 1917 bolo schválené vytvorenie samostatného česko-slovenského vojska v Rusku. Jednou z najvýznamnejších kapitol česko-slovenských légii v Rusku bolo ich víťazstvo v boji 2. júla 1917 pri Zborove. Po tejto bitke bola čs. brigáda doplnená na divíziu a všetky česko-slovenské oddiely sa zlúčili do armádneho zboru. Ruské hlavné velenie 9. októbra rozhodlo o zriadení Československého armádneho zboru v Rusku. Bolševická revolúcia 7. novembra 1917 zásadne zmenila a skomplikovala postavenie našich vojsk na ruskom území. Po uzavretí Brest-litovského mieru 3. marca 1918 bolo česko-slovenské vojsko v Rusku vyhlásené za súčasť česko-slovenskej armády vo Francúzsku, kam malo byť prepravené. Preto sa vydalo z Ukrajiny na Sibír so zámerom vyhnúť sa zrážkam s bolševickou armádou. Pri Bachmači zvedli naši boj s Nemcami v dňoch 9. – 13. marca 1918. Neskôr, 26.

4 O bohoch v prvej svetovej vojne v Karpatoch pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, *Oesterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914-1918, I. – II*, Wien : Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930 – 1931, *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch*. Zost. FEDIČ, V. – HUSTÁK, S. Humenné : Redos, 2007; DROBNÁK, M. – KORBA, M. – TURIK, R. *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch*. Humenné : Redos, 2007, *Tíže: Mementá prvej svetovej vojny. Diel I. Cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce*. Humenné : Redos, 2008.

5 Podrobnejšie pozri: ČAPLOVIČ, M. Československé légie 1914 – 1918. In *Historická revue*, roč. 19, 2008, č. 12, s. 60–66; tenže: Prvá svetová vojna v dátumoch s dôrazom na zahraničný odboj, tamže, s. 67–69, KUBÍN, Z. *Osudy čtyř veteránů*. Praha : ČSOL, 2004, s. 9–12; MINAŘÍK, P. *Československý zahraniční vojenský odboj v letech 1914-1918*, část II. Vystoupení československých legií v Rusku. In *Veda-Armáda-Spoločnosť*, roč. 1992, č. 2, s. 94–107; IVIČIČ, V. *Tatransci. Dejiny 7. streleckého tatranského pluku od jeho založenia po návrat do vlasti*. Praha : Pamätník Odboja, 1924 a Pamätník Čestná vzpomínka na internete a VÁCHA, D. *Těplušky a ešelonpy. Českoslovenští legionáři na cestě napříč Ruskem*. In *Soudobé dějiny*, roč. 15, 2008, č. 3–4, s. 607–638. Vácha napísal a obhájil aj diplomovú prácu: *Ostrovky v bouři. Českoslovenští legionáři a všednost let válečných 1918-1920*. Jihočeská univerzita: České Budějovice 2006, ktorá je dostupná na internete.

6 ČAPLOVIČ, ref. 5, s. 61.

marca, došlo v Penze k uzavretiu dohody so Sovietmi.⁷ Podľa nej sa čs. jednotky mali dobrovoľne odzbrojiť a bez zbraní odísť do Vladivostoku. Dohoda nebola dodržaná, lebo bolševici často bránili evakuácii, zadržovali vlaky a podnikali sabotáže (napríklad 25. mája pri Marianovke). Velitelia preto vydali príkaz „neodzbrojiť“ a naši si museli voľnú cestu vydo- byť so zbraňou v ruke. Došlo k bojom v oblasti Irkutska, Zlatoust, Mariinska, Novonikola- jeva, Čelabinska, Penzy, Bezenčuku, Marianovky, Samary, Buzuluk a na iných miestach. Boje s bolševikmi trvali prakticky až do odchodu legionárov domov koncom roku 1919. Vzhľadom na ťažkú situáciu na fronte vo Francúzsku rozhodla 2. mája 1918 najvyššia rada Dohody, aby čs. légie v Rusku boli čo najrýchlejšie prepravené na Západ. 14. – 17. mája do- šlo v Čelabinsku⁸ k bojom s maďarskými vojnovými zajatcami a odvtedy aj k častým zráž- kam s bolševikmi. Komisár Lev Davidovič Trockij vypovedal légiiam vojnu 25. mája.⁹ Ve- denie čs. vojska v Rusku vydalo rozkaz o postupnej evakuácii z Ruska. Veľké transporty le- gionárov začali odchádzať z Vladivostoku od decembra 1919 a odsun sa skončil až 30. no- vembra 1920.¹⁰

F. Vrábek

SPOMIENKY

ZAČIATOK PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Dňa 26. júla 1914 bola v Rakúsko-Uhorsku vyhlásená mobilizácia 8 armádnych zborov, t. j. polovice armády. Odvedencov z jari 1914 – a medzi tých som patril aj ja – sa netýkala, ale sa dalo očakávať, že čoskoro povolajú aj nás. Mňa mobilizácia zastihla v Čechách, v Rokycanoch, kde som praxoval na hospodárskej škole. Po vyhlásení mobilizácie som sa spojil s priateľom Jozefom Duchoňom, ktorý bol tiež z Mošoviec a po absolvovaní hospodárskej školy v Kuklenoch¹¹ vykonával prax v Litohlavoch.¹² S Duchoňom sme sa zhodli, že nám treba ísť domov, pripraviť sa na narukovanie.

Do Mošoviec sme prišli po príjemnej ceste 2. augusta. Doma som rodičom s dvoma mlad- šími bratmi pomáhal pri hospodárstve, ale nie dlho, lebo už 20. augusta mi zriadenec z no- társkeho úradu oznámil, že 23. mám rukovať. Podľa mobilizačnej vyhlášky sme odveden- ci z jari 1914 mali rukovať až 25. augusta, ale mošovský notár Topercer sa chcel vrchnosti zavďačiť a povolal nás o dva dni skôr. Takýchto nás v Mošovciach bolo do 22. Uvedomova- li sme si, že nejdeme na vojenčinu, ale do vojny, a že sa iste všetci nevrátíme. Chceli sme sa teda s rodiskom rozlúčiť. Deň pred odchodom sme sa zišli v miestnom hostinci a radili sme sa, ako dať rodným Mošovciam zbohom, aby to zodpovedalo nášmu zmýšľaniu a nazera-

7 Podľa dohody, ktorú podpísal J. V. Stalin, ako ľudový komisár národností, mali mať légie zaručenú voľnú ces- tu cez Sibír do Vladivostoku, ale mali odovzdať väčšinu zbraní. HRONSKÝ, ref. 4, s. 62.

8 Tamže.

9 Rozkaz 1847R 193 o bezodkladnom odzbrojení čs. vojska.

10 V rámci lodných transportov sa z Ruska prepravilo 72 644 osôb. HRONSKÝ, ref. 4, s. 66.

11 Dnes súčasť Hradca Králové.

12 Dnes patrí obec do okresu Rokycany v Plzenskom kraji.

niu na situáciu. Dohodli sme sa, že za prechádzania obcou budeme spievať slovenské ľudové a české sokolské¹³ piesne. Tie ľudové neboli problémom, vedeli ich všetci, ale sokolské?

V uhorskej časti habsburského mocnárstva nebol Sokol povolený, ale z Mošoviec nás viac mládencov študovalo v Čechách alebo na Morave a tam sme chodili do Sokola.

Treba vysvetliť, ako sa z pomerne malej obce, akou Mošovce boli a sú, dostalo viac mladých ľudí na české školy.

Rakúsko-uhorské vyrovnanie (1867) znamenalo pre Slovákov potlačenie všetkých možností národného, kultúrneho i hospodárskeho rozvoja. V rokoch 1874 – 1875 boli zavreté jediné tri slovenské gymnáziá, na ktoré pri ich vzniku nedal štát ani halier, a 1875 bola zrušená aj Matica slovenská; jej majetok, vytvorený zbierkami po grošoch, použila vláda na činnosť maďarizačných spolkov na Slovensku. Všetky stupne škôl v Uhorsku (okrem cirkevných) boli nástrojom zúrivej maďarizácie. Uvedomelých slovenských študentov často vylúčili zo všetkých stredných škôl v Uhorsku, a tí potom odchádzali študovať na české školy.¹⁴ Niekoľkí mladí ľudia, vzdelaní na pražských a viedenských vysokých školách (MUDr. Pavel Blaho, MUDr. Vavro Šrobár, PhDr. Anton Štefánek) v duchu masarykovského realizmu a v opozícii proti konzervatívne-martinskému centru kultúrneho života, ktoré síce slovenské národné povedomie pestovalo, ale pre hospodárske povznesenie národa nič nerobilo, sa začali starať o vzdelanie nadaných chlapcov zo slovenských roľníckych a remeselníckych rodín. Tak som sa aj ja v roku 1910 prostredníctvom dr. Blahu dostal na dvojročnú poľnohospodársku školu v Hlinsku a v jeseni 1913 na prax na hospodársku školu v Rokycanoch. Za prázdninových pobytov doma v Mošovciach som svojim vrstovníkom rozprával, že pomery v Čechách sú neporovnateľne lepšie ako na Slovensku, a vyzdvihoval som pokrokové metódy českého poľnohospodárstva. Niekoľkí mládenci ma nasledovali a šli študovať na Moravu a do Čiech.

Nuž, keď sme sa odvedenci v predvečer svojho odchodu do vojny zišli v hostinci, mládenčov, čo nepoznali sokolské piesne, sme ich rýchlo doučili. Nebolo to ťažké.

V Mošovciach sa najmä od roku 1868, keď vznikla Slovenská beseda, hodne spievalo a mládenci, zvyknutí na spevácke krúžky, si nové melódie rýchlo osvojili, texty si napísali a pri speve ich čítali. Ako však náš plán uskutočniť? Notár Topercer zaviedol po mobilizácii tuhý režim: po 21. hodine nesmeli byť na ulici pospolu ani traja ľudia; po celej obci hliadkovali žandári. Ako ich obalamútiť, aby nás nerozohnali? Bolo treba žandárom dokázať, že sme „lojálni“ a že to pri príležitosti rukovania chceme prejavíť. Padol návrh, aby sme najprv zaspievali maďarskú hymnu „Isten áld meg a magyart“.¹⁵ Mne sa však zdalo, že by sme v pretváрке zašli príďaleko, keby sme spievali po maďarsky, a navrhol som zaspievať rakúsko-uhorskú hymnu v českom znení. Maďari ju nemali radi, ale otvorene to nemohli dať

13 Šikura sa ich naučil na štúdiách a praxi v Čechách.

14 Mnohých slovenských študentov na štúdiách podporovala štipendiami Československá jednota. Keďže v čase pred prvou svetovou vojnou študovalo na rôznych školách v Čechách okolo 500 Slovákov, mnohé školy si najímali aj učiteľov slovenčiny i maďarčiny, aby sa Slováci vedeli po návrate domov uplatniť. O štúdiu Slovákov v Čechách pred 1. svetovou vojnou a ich podporovaní Československou jednotou pozri viaceré štúdie Nadeždy Jurčíšínovej, najmä: JURČIŠINOVÁ N. Miesto a úloha Československej jednoty pri rozvíjaní česko-slovenských vzťahov z 1. svetovej vojny (1896-1914). In *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja*. Prešov : Metodické centrum 2000, s. 68-75.

O štúdiu Slovákov v Čechách informuje aj ŠROBÁR, V. *Moje spomienky na stretnutia s T. G. Masarykom*. Zvukový záznam z 25. 2. 1937, Archív Českého rozhlasu Praha. Podľa tohto zdroja v čase pred prvou svetovou vojnou študovalo v Čechách a na Morave asi 500 Slovákov.

15 Boh žehnaj Maďara.

najavo. Môj návrh bol prijatý a večer sme vyšli na námestie, zložili sme si klobúky a mohutne sme spustili „Zachovej nám, Hospodine, cisára a naši zem...“ Len čo sme začali, dobehli traja žandári; my sme však pokračovali, a keď si uvedomili, čo spievame, postavili sa do pozoru a salutovali. keď hymna doznela, pristúpil som k veliteľovi žandárskej hliadky a povedal som mu, o čo ide. Zrejme som zapôsobil, lebo bez námietok sa so svojimi druhmi pobral preč. My sme chodili v Mošovciach a spievali s veľkým elánom. Bol to na tie časy odvážny kúsok, ale sa podaril!

23. augusta 1914 bola nedeľa, krásny letný deň. Na vlak sme museli ísť do Diviak. Všetci sme rukovali do Trenčína. Do kasární sme prišli pred polnocou. Vojenská stráž nás nechcela pustiť dnu, že máme prísť až 25. Keď sme však povedali, že nás mošovský notár z vlasteneckej horlivosti vyhnal o dva dni skôr, postarali sa nám o nocľah. Ráno nás kaprál (desiatnik) odvedol do skladu, kde sme si vybrali oblečenie. A tu sa ukázalo, že Topercerovo prehnané vlastenectvo malo pre nás aj kladnú stránku: z veľkého množstva sme si pochopiteľne vybrali, čo nám „padlo“. Ďalší odvedenci už takúto výhodu nemali, museli si obliecť, čo im kaprál dal.

Keď 25. augusta prichádzalo veľké množstvo regrútov, my Mošovčania sme si počínali ako starí vojaci, lebo deň predtým nás istý poručík naučil salutovať, zrolovať mantel (kabát), zabaliť tornistru (vojenskú torbu), a tak sme mohli učiť druhých. Vystrájanie¹⁶ regrútov trvalo dva dni. Potom bol náš náhradný prápor 71. pešieho pluku presunutý do Viedne. Vo Viedni som sa nemal zle, výcvik nerobil ťažkosti, obraty som dokonale ovládal zo Sokola. Práporčík dr. Belicai, Slovák pôsobiaci v Pešti, mi prezradil, že po výcviku budem povýšený na „frajtra“ (slobodníka). To mi samozrejme lichotilo, ale Mošovčan Vladimír Čajka, ktorému som sa pochválil, mi radil, aby som povýšenie neprijal, ak len nechcem ísť na front. Moja ctižiadost' bola vystavená skúške: stať sa po 6-týždňovom výcviku slobodníkom nebolo ani za vojny bežnou vecou, to štekľilo moju túžbu vyniknúť, ale rozum a slovenské národné cítenie prikazovali nedať sa zviest' pozlátkou hodnosti. Ohlásil som teda veliteľovi roty, že som chorľavý a preto prosím, aby ma bez povýšenia zaradili do náhradnej roty. Vedel som, že armáda sa s mojím vyhlásením neuspokojí. Lenže mne nebolo zaťažko robiť chorého – 15, 16-ročný som prekonal pľúcnu tuberkulózu. Teraz som pred lekárskou prehliadkou vyfajčil desať cigariet, a keďže som bol nefajčiar, táto dávka stačila zo mňa urobiť „chorého“: bol som bledý až žltý a poriadne zachrípnutý. Pri prehliadke som mal aj šťastie, lebo som sa dostal k medikovi; ten sa na mňa pozrel a bez vyšetrenia ma uznal za „kompanymaróda“¹⁷. Mal som užívať prášky, a ak mi po nich nebude lepšie, prísť. Ja som prášky neužíval a o pár dní som išiel zase k medikovi, samozrejme náležite „pripravený“. Znova som dostal lieky, ktoré som neužíval, a keď som prišiel k nemu žltý a roztrasený, lebo mi od množstva cigariet bolo naozaj zle, poslal ma do „garnizonšpitálu.“¹⁸ Zase som mal šťastie: dostal som sa k plukovnímu lekárovi, o ktorom sa vedelo, že je Čech a vojakom pochádzajúcim zo slovanských národov pomáha, ako môže. Keď som k nemu prišiel, oslovil ma po nemecky; odpovedal som po česky. Opýtal sa ma – už po česky – či som Čech. Na moju odpoveď, že som Slovák z rodiška Jána Kollára a že som študoval v Čechách, reagoval: „Hľadme, Slovák z Kollárova rodišťa a študoval v Čechách!“ a oči mu priateľsky zasvietili. Potom ma riadne prezrel. Nakoniec konštatoval, že som v minulosti bol na pľúca chorý, ale že je to zahojené, na fronte však za psychického i telesného strádania by choroba mohla znovu prepuknúť. Má

16 Vystrojovanie.

17 Kompanie – rota.

18 Garnizón – posádka.

vraj dve možnosti: navrhnúť mi 1-ročnú zdravotnú dovolenku alebo ľahkú službu bez zbrane. Sám mi odporučil to druhé, lebo na dovolenke by mi vraj nedali pokoj, zvali by ma na kontrolné prehliadky a iný lekár ma neuzná za chorého. Pri odchode som mu úprimne ďakoval; lekár mi podal ruku a povedal: „Nikdy nezapomeňte, že jste Slovák a Slovan!“ Na to som ja nezabúdal. Zháňal som správy z frontov, ako sa dalo. Už spomenutý Vlado Čajka ma informoval o dobytí Lvova¹⁹ ruským vojskom, o porážke Rakúšanov pod Lublinom,²⁰ s ním sme sa tešili z ruských víťazstiev a žiaľili nad porážkami.

Asi tri dni po návšteve plukovního lekára mi oznámili, že sa mi priznáva ľahká služba bez zbrane. Krátko som pobudol ešte vo Viedni, ale koncom novembra 1914 som bol odvelený do vojenskej záložnej nemocnice v Trenčíne. Tam som sa dostal na chirurgiu, kde som posluhoval pri operáciách a preväzoch. V Trenčíne som sa skoro denne stretal s Mošovčanom Vilom Lilge, s Martinčanom Samuelom Miškóciom a s Michalom Hodžom z Rakše. Pri pive alebo pohárikú vína sme preberali situáciu na frontoch a čakali od Rusov oslobodenie. Jasali sme, keď Rusi na jar 1915 značne postúpili v Karpatoch.²¹ Ale radosť netrvala dlho. Boje na Dunajci,²² gorlicko-tarnovská²³ bitka a boj na rieke San priniesli Rusom ťažké porážky. Keď padla Varšava, stratili sme všetku chuť na zábavu a žartovania, ktorým sme sa pri stretnutiach vždy oddávali.

Keď som slúžil v Trenčíne, viac ráz som dostal dovolenku, aby som pomohol rodičom pri poľných prácach. Zakaždým som sa musel hlásiť na notárskom úrade a notár Topercer sa netajil údivom, že ešte nie som na fronte. Raz, keď som sa bol na úrade hlásiť, zase do mňa rýpal, ako to, že som doma, keď mám bojovať za vlasť. To ma už nahnevalo a reagoval som protiotázkou: „A oni, pán notár, už boli na fronte? Sú lepší, mocnejší chlap ako ja, z nich by uhorská vlasť mala lepší ošoh.“ Od tých čias notár už nebol zvedavý, či som bol na fronte.

V Trenčíne som okrem priateľov Turčanov mal ešte jedného blízkeho človeka. Bol to obchodník Melfelber, evanjelik a roduverný Slovák. Kupoval som uňho Hodžov Slovenský týždenník a spolu sme rozoberali súčasnú situáciu. Mal štyri dcéry, všetky, boli národne uvedomelé; jedna z nich bola zamestnaná na pošte pri telefóne a dodávala nám najčerstvejšie správy.

Za môjho pobytu v Trenčíne bol nemocničný personál trikrát na lekárskej prehliadke; pri každej z nich boli niekoľkí zdravotníci uznaní za schopných služby so zbraňou a odkomandovaní k pluku. Ja som zatiaľ zostával v Trenčíne. Ale koncom februára 1916 som s niekoľkými inými vojakmi nastúpil cestu do Szászvárosa v Sedmohradsku, kam bol náš náhradný prápor 71. pešieho pluku z Viedne preložený.²⁴

19 V auguste – septembri 1914. O bojoch v okolí Lvova pozri HRONSKÝ, ref. 4, s. 14-15. PROCHÁZKA, Z. (hl. red. a kol.) *Vojenské dějiny Československa, II (1516 – 1918)*. Praha : Naše vojsko, 1986, s. 479, a *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha : Elka Press, 2003, s. 337 a nasl.

20 V auguste – septembri 1914. Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, ref. 4, s. 14-15 a 18-22; PROCHÁZKA, ref. 19, s. 483-485.

21 Ruská ofenzíva začala v marci 1915. Rusi postúpili cez Pilsno, Jaslo až do Medzilaboriec.

22 Bitky na Dunajci, ktorá sa začala 16. novembra 1914, sa zúčastnili už aj príslušníci Českej družiny.

23 Ofenzíva v oblasti Gorlic, známa aj ako „malý Verdun“, sa začala 2. mája 1915. Padlo tam viac ako 20-tisíc vojakov. Tieto krvavé boje pripomínajú početné vojenské cintoríny v oblasti vrátane urnových hájov na Cintorínskej hore (Góra Cmentarna), na ktorých je pochovaných takmer 1 600 vojakov rôznych armád a národností. HRONSKÝ, ref. 4, s. 16, 23.

24 Dnes Orastie v Sedmohradsku, Rumunsko.

NA FRONT

V Szászvárosi žilo niekoľko českých rodín, zrejme zvyšok tých, čo sa sem prisťahovali po vyhnaní Turkov z Uhorska. Aj majiteľ hostinca – Urbánek, bol Čech. Chodievali sme k nemu hrať kolky; pri víne sme si neraz zaspievali aj hymnickú pieseň „Hej, Slováci“, čo by na Slovensku v tom čase nebolo možné bez zlých následkov. Urbánek ešte hovoril dobre po česky, ale jeho manželka a dcéra češtinu neovládali. V Szászvárosi som bol zadelený do sanitného kurzu, čo mi veľmi vyhovovalo, lebo som chcel robiť niečo, čo by nebolo v príkrom rozpore s mojím bytostným založením, keď už musím mať účasť na týchto ľudských jatkách. Po skončení sanitného kurzu zostavovali nový prápor na front a do toho som sa dostal aj ja. Pred odchodom na bojisko sme boli v kostoloch podľa vierovyznania. Evanjelici sme boli v krásnom nemeckom luteránskom chráme.

29. júna 1916 – na Petra a Pavla – sme ráno vypochoďovali na námestie, kde bola vojenská prehliadka nášho práporu. Tým sme sa rozlúčili so Szászvárosom a cez Kluž, Veľký Varadín,²⁵ Tokaj, Michalovce, Humenné, Przemysl a Lvov sme sa priblížili frontu. Usadili sme sa východne od Lvova v obci Kurovice po miestnych humnách a kôlnach. Po čase nás premiestnili do obce Olejov, 4 km od frontu. Obec sa šťastie rozkladala na nevelkom vršku a tam sme boli usadení aj my sanitári. Mali sme dobrý rozhľad po okolí, videli sme aj našu delostreleckú batériu na neďalekom fronte. Blízkosť bojiska sa poznala aj z toho, že sme mávali časté „alarmy“; zatiaľ síce sme po nástupe mali vždy „rozchod“, ale bolo jasné, že to tak dlho nepotrva.

V Olejove som sa rozhodol pri prvej príležitosti prebehnúť k Rusom. Svitol 4. august. Bolo zamračené, v noci pršalo. Včas ráno bol alarm, bez rozchodu, naopak – s povelom „Do pochodu!“ Z dediny sme sa blížili k ceste, ktorá vpravo viedla na front. S napätím sme čakali, aký bude ďalší povel. Zaznelo „Vpravo!“ Ideme do boja. Cestou sme stretávali ranených, ktorým zranenie dovolilo prejsť do zázemia. My sme odbočili na poľnú cestu a dostali sme povel „Nabíjať!“, len zdravotníci mali odovzdať pušky blízkeho trénu. Prichádzali sme k dedine Troščenica, do ktorej padali ruské granáty; v poli za ňou sa prápor rozvinul v streleckú reťaz. Dostali sme sa na mierny vršok, a tým aj do paľby ruských pechotných zbraní. Hneď sme mali ranených i mŕtvych. Bežali sme po rozmoknutom poli; zle sa utekalo s blatom nalepeným na bagančiaci, dva- trikrát som padol do zemiačnicka. Dohol som k zákopu, kde boli ostatní sanitári. Prápor ležal pár metrov pred nami. Terén okolo bol zvlhčený ako u nás v Turci. Ruský útok donútil náš prápor ustúpiť, to sme však my sanitári pri obväzovaní ranených nespozorovali a zostali sme v zákope, ktorý sa ocitol medzi ruským a našim postavením; guľky nad nami hvizďali z oboch strán, ba o chvíľu sme sa dostali pod paľbu nášho delostrelectva. Uťahli sme sa na ten koniec zákopu, kde granáty tak husto nedopadali. Našťastie delostreľba netrvala dlho. Keď utíchla, zbierali sme ranených a v celtách ich prenášali do zákopu, kde im bola poskytnutá prvá pomoc. Večer, keď sa zotmel, urobili sme z cielt a drúčikov z ostrív, čo boli na blízkom datelinisku, nosidlá a ťažko ranených sme odnášali na obväzisko do Troščenice. Ešte s jedným zdravotníkom som niesol raneného v celte na drúčiku, z ktorého trčal veľký hrdzavý kliniec. Blysklo mi hlavou, že by som sa mohol na klinici poraniť, aby som sa dostal do zázemia. Ale myšlienku som hneď zapudil, viera v Boha mi to nedovolila urobiť. V Troščenici sme prenocovali pri ťažko ranených, z tých nám do rána mnoho zomrelo. Po mračnom predchádzajúcom dni svitlo naozaj krásne ráno 5. augusta 1916. My, sanitári, sme už včas ráno pochodovali na bojisko. Šli sme poľom, kde stálo obi-

25 Dnes Oradea Mare v Sedmohradsku, Rumunsko.

lie súce pod kosu. Ale tu bude o chvíľu kosiť krutý hospodár! Prešli sme popri našej batérii a dostali sme sa k streleckej línii 71. pešieho pluku.²⁶ Do úplného ticha razom treskol výstrel z dela, vzápätí druhý, tretí a začala sa paľba na všetkých stranách zo všetkých zbraní. Sanitári sa rozutekali po zákopoch; ja som sa schoval do opusteného zákopu. Bol plytký, preto som ho začal na jednom mieste prehlbovať. Pôda bola mäkká, poľnou lopatkou sa mi dobre kopalo. Urobil som podmôľu, vťahol som sa do nej, aby som vyskúšal, či je dostatočná. Vtom sa nad zákopom roztrhol granát a dva úlomky dopadli na miesto, kde som kľačal pri hĺbení zákopu. Ďakoval som Bohu, že som zostal živý a nezranený. Boj zúril s veľkou intenzitou, nepretržite som obväzoval ranených, ktorých som mal v dosahu.

Popoludní toho istého dňa spustili Rusi zase delostreleckú bubnovú paľbu, ktorá trvala dve hodiny, potom zaútočili na postavenie troch maďarských plukov, čo boli vpravo od nás. Postavenie Maďarov sa im podarilo prelomiť. Tušil som, že sa blíži rozhodný okamih pre mňa. Na fronte som sa modlil, aby som sa alebo zdravý dostal do zajatia, alebo ľahko ranený do zázemia, alebo aby ma na mieste zabilo. Báľ som sa len ťažkého zranenia. Keď Rusi prelomili front, prišlo do „môjho“ zákopu asi 30 vojakov s čatárom zo 72. pešieho prešporského pluku, samí Slováci. Nevieť, kde sa tam vzali, v najbližšom rajóne 72. pluk nebol. Videl som, že sú bezradní, a ich čatár sa na mňa obrátil s otázkou, čo majú robiť. Najprv som nemal odvahu poradiť im, aby zložili zbrane, veď som nepoznal ich zmysľanie, ale keď čatár otázku zopakoval, povedal som im, že za danej situácie bude najlepšie, keď zložia zbrane a počkajú na príchod Rusov, lebo utekať pred nimi je nebezpečné, ako sme to pred chvíľou videli: niekoľkí Maďari chceli ustúpiť, vyšli zo zákopu, ale ruské guľomety ich skosili. Čatár na moju radu reagoval konštatovaním: „Ten sanitár má pravdu“, zabodol pušku z bajonetom do zeme, odopäl opasok a zavesil na pušku. Ostatní vojaci ho nasledovali a odzbrojení čakali na Rusov. Po chvíli sa nad zákopom objavil ruský vojak. Pozrel sa na nás a zrejme bol spokojný s tým, čo videl. Zrazu sa však obrátil ku mne a zvolal: „Brosaj, brosj!“²⁷ Pochopil som, že to patrí mne, nevedel som však, čo odo mňa chce. Rus opakoval výzvu hlasnejšie, ale jeho „brosaj“ bolo pre mňa záhadou, či ho vyslovil ticho, či krikom. Rusovi svitlo, že nerozumiem; ukázal na môj opasok s bodákom a opakoval „brosaj“. Opasok som odopäl a zahodil. Rus sa uspokojil a so slovami „Idite v eto napravlenie!“²⁸ nám ukázal smer, ktorým máme ísť. Vystúpili sme zo zákopu a uvideli sme masu ruských vojakov, ktorí sa k nám blížili. Bol som nevýslovne rád, že sa plní moje želanie, že idem do ruského zajatia. Poľom prechádzalo mnoho rakúsko-uhorských vojakov, teraz už zajatcov, a rakúska batéria – teda ich vlastná – do nich nemilosrdne páľila. Nechcel som sa stať obeťou tejto nezmyselnej delostrelby, tak som šiel pomaly určeným smerom v očakávaní, že postupujúce ruské vojsko umlčí strieľajúcu batériu. Bolo mi vhod, keď ma zavolať k sebe ruský dôstojník. Vyzval ma sadnúť si a sám sa posadil na medzu vedľa mňa. Vyzvedal sa, z ktorého pluku som, kde je delostrelectvo a či máme nemeckú rezervu. Keď som mu na otázku o mojej národnosti povedal, že som Slováč, reagoval konštatovaním, že sme slovanskí bratia. Dozvedel som sa, že je poručikom, že je z Kyjeva, v civile advokát. Náš rozhovor vyznieval celkom priateľsky, a hoci sme mali ťažkosti s dorozumením, predsa sme sa dohovorili. Prerušil nás ruský vojak, ktorý poručíkovi podal hlásenie o postupe ich vojska, obsadení nepriateľských záko-

26 O bojoch 71. pešieho pluku z Trenčína a 72. pešieho pluku z Bratislavy, ktoré bojovali v rámci bratislavskej 27. brigády 14. pešej divízie V. zboru (ten bol zaradený do I. armády gen. Viktora Dankla) pozri HRONSKÝ, ref. 4, s. 28.

27 Odhod, odhadzuj! (rus.)

28 Chodte týmto smerom! (rus.)

pov, zajatí mnoho „Avstrijcov“ (Rakúšanov) a zbraní. Po tomto hlásení sa poručík so mnou rozlúčil. Medzitým rakúsko-uhorská batéria prestala strieľať. Pobral som sa do dediny, kde bolo ruské asi divízne veliteľstvo. Na kraji dediny v ovocnom sade pri ceste sa zbíhali linky poľného telefónu zo všetkých strán. Prechádzal sa tam vysoký a statný generál. So záujmom som ho sledoval, nik z ruských vojakov, ktorých tam bolo hodne, mi v tom nebránil. Na druhom konci dediny bola delostrelecká batéria. Páčilo sa nám, ako jej veliteľ dával šablou pokyn vystreliť salvu. Na ďalšej ceste sme stretli škadrónu (eskadrónu) kozákov. Boli to statní chlapi, bojovného výzoru. Mal som radosť, že vidím kozákov, o ktorých som už doma ako chlapec toľko počul a čítal.²⁹

V ZAJATÍ

Nocoval som v poli v ovse. Okolo bolo mnoho zajatcov, ktorí tak ako ja spali spokojní so svojím osudom. Ráno nás zhromaždili na námestí blízkej dediny.

Boli tam zajatci z viacerých rakúsko-uhorských plukov. Náš trenčiansky 71. peší pluk mal na blúzach červené výložky, a tak som v nastúpenej formácii hľadal vojakov s červenými výložkami. Našiel som ich na pravom krídle a tam som našiel aj bratanca Janka Košíka. Obaja sme sa tešili z nečakaného stretnutia. Našli sme i ďalších Mošovčanov a Turčanov. Od tých čias sme sa, pokiaľ to bolo možné, držali spolu, ja najmä s Jankom Košíkom. Zo sústreďenia na dedinskom námestí sme vyrazili na púť nedozernou ukrajinskou rovinou za pekného, ale horúceho počasia po prašných cestách. Kto sa na nás díval z odstupu, videl iba veľké mračno prachu, v ktorom sa pochodujúci úplne strácali.

Sprevádzali nás starší ruskí vojaci; boli voči nám celkom zhovievaví. Spávali sme na etapových stanicach, tam sme dostali aj jesť – raz za 24 hodín. Niekedy sme nocovali pod holým nebom, niekedy pod stanmi, raz v ovčiarni, kde nám síce podstlali čistú slamu, ale na hnojnicu od oviec a tá presakovala. Najhorší nocľah za celé 7-dňové putovanie bol na mokrej lúke; bola zima a mokro k tomu.

S bratancom Jankom sme sa tísli k sebe, aby sme sa aspoň trochu zahriali. Siedmy deň sme prišli do Starého Konstantinova, kde sme nocovali v kasárňach. Na druhý deň sme nastúpili cestu do Kyjeva; tam sme prišli dopoludnia krásneho slnečného dňa. Zlaté kopuly Pečorskej lavry (väčší pravoslávny kláštor) sa v slnku priam jagali.

Po niekoľkých hodinách odtiahli náš vlak cez most nad Dneprom do Darnice, kde sa sústreďovali rakúsko-uhorskí zajatci. Ubytovali nás v zemľankách (jednoduché obydlie čiastočne zapustené pod úroveň terénu). Čechov a Slovákov dávali spolu, ale oddelene od zajatcov iných národností. Na dverách jednej zemľanky som prvý raz videl mapu budúceho Československa. Prekvapilo ma to, ale aj veľmi potešilo.

Na druhý deň nás dobrovoľník, pochádzajúci z Liptova, informoval o Družine – vojenskom uskupení, utvorenom z Čechov a Slovákov usadených v Rusku. Jeho cieľom bol boj v rámci ruskej armády proti Nemcom, Rakúšanom a Maďarom za oslobodenie Čechov a Slovákov a utvorenie spoločného štátu. Zástupcovia imigrantskej kolónie, skladajúcej sa asi zo 60 000 Čechov a Slovákov³⁰, už v auguste 1914 sa dostali k ministrovi zahraničia, ba

29 Vychýrení mošovskí kožušníci chodievali do Ruska so svojimi výrobkami – kožuchmi, tam ich predali a kúpili nové, ešte nespracované kožušiny a podobne aj olejkári a šafraníci z Turca. Veľkosť územia a počet Rusov im, prirodzene, imponovali, a tam sú zrejme korene turčianskeho rusofilstva – Ján Kollár a ďalší.

30 Počty Slovákov v Rusku sa odhadujú na 600 – 2 000 a počet Čechov na okolo 80 000. Na konci vojny bol po-

i k cárovi, aby im ponúkli služby dobrovoľných ozbrojených skupín. Členmi Družiny zo začiatku mohli byť iba tí Česi a Slováci, ktorí už boli ruskými občanmi. Vývoj udalostí však toto prekonal. Družina sa postupne menila z armády ruských štátnych občanov na revolučnú armádu rakúsko-uhorských štátnych príslušníkov. Od spomenutého Liptáka sme sa dozvedeli, že aj v Darnici sa robí nábor do česko-slovenských légii, momentálne je však zastavený, lebo súčasná ruská vláda nie je naklonená vojenským akciám zajatcov. Náš informátor ale vyslovil nádej, že sa vec vyrieši a nábor bude obnovený. V Darnici nás v tom čase bolo asi 30 000, zväčša rakúsko-uhorských zajatcov. Ješť sme dostávali raz za 24 hodín Jedlo sa začínalo vydávať o 10. hodine a výdaj sa obyčajne pretiahol až do 16. hod. Hodne pred desiatou nás ruskí vojaci vyhnali zo zemľaniek a stavali do 8 až 10-stupov. Vďaka členom Družiny sme Česi a Slováci boli vždy vpredu a v priebehu hodiny sme všetci dostali ješť. Tí, čo stáli na konci nekonečného radu, čakali na jedlo 4 až 6 hodín na slnkom rozpálenom priestranstve, čo bolo hotovým utrpením. Nádoby na jedlo sme brali z hromady, na ktorú sa zase po použití odložili, nik ich neumýval. Dostávali sme nechutnú, ba priam odpornú žbrndu. Jedol som ju so zavretými očami, lebo sa mi i jedlo i špinavá nádoba hnusili. V darnických zemľankách nebol život ľahký. Okolo bol sypký piesok a tým doslova hýbali vši, ktoré vytriasli zajatci zo svojho oblečenia. V zemľankách boli aj blchy a štípali tak, že sa nedalo spať. Hľadali sme spôsob, ako zložiť krvilačných príživníkov. Pred spaním sme prične poriadne vydrhli kefami, čím sme blchy zmietli na zem, tak sa zvečera dalo zaspáť, ale nie nads, lebo blchy si nás našli. V noci sme vychádzali pred zemľanky a košeľou i spodkami mlátili o stromy, aby blchy vyskákali. K takémuto trápeniu treba ešte prirátat trvalý hlad.

V auguste 1916 vypovedalo Nemecko a Rakúsko-Uhorsko vojnu Rumunsko.

Pri tej príležitosti bola v Darnici oslava, na ktorej sa zúčastnili skoro všetci zajatci zo slovenských národov. Sám som si od vstupu Rumunska do vojny na strane Dohody mnoho sľuboval, ale moje očakávania sa nesplnili. Rumunsko vojensky moc nezavázilo a už v septembri a októbri utrpelo ťažké porážky. Za pobytu v Darnici sme sa dozvedeli, že v Rusku sa najlepšie majú tí zajatci, ktorí ovládajú dáke remeslo. Keď teda brali zajatcov na rozličné práce, nehlásili sme sa v nádeji, že sa uplatníme ako remeselníci. Ja som sa doma u otca vyučil kožušníctvom, ale zatiaľ, čo bratanca Janka Košíka ako stolára vzali, o kožušníkov nemali záujem. Chcel som však z darnickej blchárne a všivárne rozhodne odísť.

V JEKATERINOSLAVE

Pri najbližšom náboře do práce sme sa viacerí Mošovčania prihlásili, hotoví robiť čokoľvek, len aby sme sa dostali z Darnice. Boli sme odtransportovaní do Jekaterinoslavu (Dnepropetrovsk). Zo stanice sme šli peknými ulicami do veľkých železiarní – Brianskeho závodu. Tam sme sa najprv poriadne okúpali, dostali sme čistú bielizeň a pracovný oblek. Potom nás zadeli do jednotlivých pracovných cechov. Bývali sme v novopostavených tehlových barákoch, v priestraných, vykurovaných, elektricky osvetlených miestnostiach, teda celkom slušne. V Brianskom závode som bol zaradený spolu s Mošovčanom Jankom Chorvátom do dominského cechu – k vysokej peci. Práca sa nám začala na nočnej zmene a trvala od 18. hod. do 6. hod. ráno. V Rusku sa vtedy pracovalo 12 hodín denne. Ani jeden sme o práci pri vysokej peci nemali potuchy a všetok ten sykot, hukot, buchot, dunenie vyvolávali v nás hrôzu. Nazdali sme sa, že sme dostali tú najhoršiu robotu. Časom sme si však

---

čet legionárov v Rusku okolo 71 000, z toho bolo asi 6 000 Slovákov. HRONSKÝ, ref. 4, s. 65-66.

zvykli. V dominskom cechu bolo možné vybrať si ľahšiu alebo ťažšiu prácu. Za ľahkú dostal zajatec 5 rubľov mesačne, za ťažkú 20. Za prvý mesiac sa neplatilo. Chcel som si kúpiť civilné šaty, prihlásil som sa teda na ťažkú prácu, aby som zarobil. Ešte s dvoma zajatcami som vozil rudu. Tú sme najprv naložili do železného vagóna, tzv. „vaganetky“. Vagón sme potom zatiahli na váhu, a pretože rudy muselo byť určené množstvo, podľa potreby sme alebo pridávali, alebo uberali. Z váhy šiel vagón nad otvor veľkého železného koša, do ktorého sme obsah vysypali otvorením dna vagóna. Elevátor vyniesol kôš nad vysokú pec a ruda sa do nej vysypala. Za 12-hodinovú zmenu sa muselo naložiť okolo 30 vagónov rudy. Bola to naozaj ťažká robota. Vydžral som to štyri mesiace, potom som prešiel na ľahšiu prácu pri kokse. Každý zajatec pracujúci v Brianskom závode bol očíslovaný. Číslo bolo plechové, každý mal svoje prísité na pracovnom obleku. Na začiatku zmeny boli vyvolané čísla zajatcov, ktorí mali na zmenu nastúpiť. V Brianskom závode sme Česi a Slováci vytvorili tajnú revolučnú organizáciu, príslušníci ktorej boli ochotní nastúpiť do boja proti Ústredným mocnostiam (Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Turecko), keby to Rusi povolili. Už som spomenul, ako som sa tešil z ruských víťazstiev i z toho, že som sa dostal do ruského zajatia. A nebol som sám. Po víťazstvách však prišli ťažké porážky, a to, čo sme poznávali v Rusku, bolo studenou sprchou na naše nadšenie: neboli cesty na prísun zásob a vojenského materiálu, priemysel bol zastaraný, výroba málo výkonná. A už vonkoncom sme nemohli pochopiť, prečo nebol povolený nábor zajatcov českej a slovenskej národnosti do armád, hoci ho cár Mikuláš II. i minister zahraničných vecí sľúbili už v r. 1914. Februárovú revolúciu a abdikáciu cára (v noci z 15. na 16. 3. 1917) sme my organizovaní prijali s uľahčením. Bola vyhlásená sloboda tlače, zhromažďovania, sloboda náboženského vyznania i všeobecná amnestia pre politických väzňov. Lenže prechod z tvrdého cárskeho absolutizmu do slobody bol príliš náhly nato, aby sa prerodil jednoduchý, nevzdelaný, často negramotný ruský mužik a robotník. Zo žalára vyšlo mnoho takých, čo boli ochotní skôr boriť, než budovať. Do Februárovej revolúcie boli jednotky česko-slovenskej brigády neoddeliteľnou súčasťou ruskej cárskej armády. Revolúcia to zmenila. Česi a Slováci usadení v Rusku i zajatci mohli budovať svoju armádu (neskôr zvanú légiami). Dočasná vláda povolila obnoviť nábor do tejto armády. Jej príslušníci sa zakrátko – 2. júla 1917 – vyznamenali v bitke pri Zborove. O hrdinstve našich vojakov v tejto bitke písali s veľkým uznaním skoro všetky ruské noviny. Zrejme i dočasná vláda poznala, že takí bojovníci vo vojne zavážia, a nábor do česko-slovenského vojska povolila bez obmedzenia. Nábor bol veľmi úspešný: za krátky čas sa utvorilo 8 peších plukov a príslušné delostrelecké a technické oddiely. Aj z Brianskeho závodu odišlo asi 150 dobrovoľníkov. Tiež som chcel odísť s týmto transportom, ale ostatní Turčania ma prehovorili, aby som počkal, kým sa dvaja z nás uzdravia, že potom pôjdeme spolu. Hneď, ako som sa dostal do zajatia, začal som sa učiť azbukú, aby som mohol čítať v ruštine, a tak sa učiť jazyk. Kupoval som si noviny, ktoré predávali pri východe z Brianskeho závodu. Za pomerne krátky čas som mohol čítať z ruských novín správy aj kamarátom. Turčania sme sa totiž vo voľných chvíľach schádzali a spomínali na domov. Keď sa blížil 29. september – sviatok Michala – deň mošovskej „hostiny“ (hody), urobili sme si aj my hostinu. Kúpili sme si múku a tvaroh a niekoľko dní predtým sme každý odložil slaninu, ktorú sme denne od závodu dostávali. Na hostinu sme mali výborné tvarohové halušky, sypané škvarkami z ušetrenej a vyškvarenej slaniny. Spomínali sme na rodný Turiec a na svojich drahých. Práca pri kokse bola rozhodne ľahšia ako predošlá, ale tiež nie bez nebezpečenstva. Keď sme (okrem mňa ešte dvaja zajatci) urobili, čo bolo treba, sadli sme si k piecke, v ktorej sa kúrilo koksom. Raz som tam zaspal. Moji spolupracovníci odišli, mňa nechali spať. Keď sa vrátili, nemohli ma zobudiť. Podarilo sa im to až po dlhšom čase a rôznych zásahoch a ani potom som sa nemohol udr-

žať na nohách; bol som otrávený plynom z piecky. Dlhو trvalo, kým som sa dal do poriadku. Ale ako už toľkokrát, znovu som poznal ochranu a pomoc Božiu, o ktorú som vždy prosil a na ktorú som sa neprestal spoliehať. Po Februárovej revolúcii sa pomery v Brianskom závode veľmi zhoršili, najmä pre nás zajatcov. Už sme na obed nedostávali výdatnú polievku a mäso. Polievky boli cítiť starým tukom, kaša bývala nemastená, na raňajky často chýbal chlieb a cukor, mäso a slanina ustali celkom. Práca nebola ťažká, ale bolo tam hodne plynu, ktorý mi po spomenutej otrave nerobil dobre, strácal som chuť do jedenia a očividne som slabol. Rozhodol som sa z Brianskeho závodu ujsť. Na krátky čas sme na všetky trampoty, starosti a všetky dôsledky ruských zmätkov zabudli 1. mája, ktorý sa v Rusku slávil prvý raz. A slávil sa veľkolepo! Národ sa veselil, spieval, plesal, volal slávu 1. mája a februárovej revolúcii. Obdivovali sme Rusov, že sa vedia tak spontánne tešiť za nie veru priaznivej situácie. Aj my – organizovaní – sme sa zaradili do sprievodu a mali sme radosť, keď nás prizierajúci sa pozdravovali „Da zdravstvujut Českoslovaki!“³¹ Aký rešpekt sme vtedy mali v Rusku, vidieť z tejto príhody. Účasť na prvomájovej oslave ohlásili aj zajatci nemeckej a maďarskej národnosti. Usporiadatelia boli ochotní im účasť povoliť, kým im zástupcovia našej odbojovej organizácie nevyvetlili, že ide o príslušníkov národov deptajúcich iné národy, aj Čechov a Slovákov. Potom zajatcov – Nemcov a Maďarov – na oslavu nepustili. Keď som sa rozhodol v záujme zdravia z Brianskeho závodu ujsť, hľadal som nejakú prácu. Martinčan Koreň, ktorý tiež chcel zo závodu odísť, sa dozvedel o veľkých záhradníctvach na konci mesta. Sám si v jednom zaistil prácu. Ja som šiel do druhého, ktoré patrilo ruskému bojarovi.³² Správcom bol Poliak Kučinský, ten ma bez ťažkostí prijal. Robil som v kvetinárstve, na zdravom vzduchu, aj strava bola dobrá a rýchlo som sa zotavoval. Po príchode na nové pracovisko som sa prihlásil do okrskovej organizácie Čechov a Slovákov, utvorenej už na základe direktív kyjevského zjazdu Zväzu čs. spolkov v Rusku, ktorý bol v apríli 1916. Zakrátko som bol za Slovákov zvolený za podpredsedu organizácie. Príjemne ma prekvapilo, že tam bolo viac Slovákov so zdravými názormi a ochotných pracovať pre našu vec.

V Brianskom závode väčšina zajatcov – Slovákov boli zaťatí maďarofili, ktorí vytvárali ovzdušie nášmu oslobodzovaciemu hnutiu naskrze nepriateľské. Začiatkom novembra 1917 priateľa Koreňa a mňa náborový emisár Viest,³³ čo prišiel na schôdzku našej okrskovej organizácie, poveril, aby sme vyvíjali agitačnú činnosť medzi Slovákami, ktorí pracovali na stavbe železničného tunela v Jekaterinoslave. Ale hoci sme sa naozaj usilovali, nemali sme úspech. Znova sme sa presvedčili, ako u nás postúpila maďarizácia. Mnohí ani nevedeli dobre po maďarsky, zmýšľaním však boli maďaróni, a ak nie celkom, neverili vo víťazstvo našej veci a báli sa, že by doma za prejav slovenskosti boli potrestaní. Po tomto neúspechu sme s Koreňom chceli odísť do armády, narazili sme však na neprekonateľnú prekážku. Pre boje medzi „hajdamákmi“ (ukrajinskí nacionalisti) a bolševikmi bola prerušená železničná doprava, neostávalo teda, iba čakať na jej obnovenie. Cez Vianoce sa strhli boje o Jekaterinoslav, ktorý po troch dňoch obsadili bolševici a nastolili vládu soviетov.

V marci 1918 prišiel do Jekaterinoslavu brat Kysela, s ktorým som sa zoznámil už v Brianskom závode. Mal za úlohu postarať sa o to, aby sme sa – organizovaní Česi a Slováci – dostali do nášho vojska, ktoré už malo odchádzať z Ukrajiny na východ, ako to dohovorili zástupcovia Národnej rady československej v Paríži so sovietskou vládou v Moskve. 19. marca

31 Nech žijú Českoslováci! (rus.)

32 Bojar i bojarin (rus.) – šľachtic v starom Rusku.

33 Rudolf Viest.

som vedúceho „sadovodstva“³⁴ Kučinského požiadal o prepustenie. Najprv nemohol pochopiť, že opúšťam bezpečie a idem do neistoty, ale keď som mu osvetlil svoje pohnútky, úprimne mi zaželal veľa šťastia.

V posledné dni v Jekaterinoslave sa mi stala veľmi nepríjemná vec. Nieкто mi ukradol peňaženku so všetkými zarobenými peniazmi, tak som odchádzal s 5 rublami, čo mi dal Kučinský. Ešte jeden boľavý zážitok. Na vstupe do čs. dobrovoľníckeho vojska sme už dávno boli dohovorení viacerí Turčania. Teraz, keď sa dohodnuté malo uskutočniť, niektorí si to rozmysleli. Darmo som ich prehováral a poukazoval na to, že nám slobodu nikto nedá, že si ju musíme vydoberať.

Kamarátov som opúšťal s pocitom trpkosti nad hriechnou nedbalosťou Slovákov o osud národa.

V LÉGIÁCH

Na jekaterinoslavskej stanici sme mali zraz 20. marca o 10. hodine, odchod vlaku bol ohlásený na 14. hod. Pri panujúcich neporiadkoch nám vlak pristavili až o 22. hod. Nastúpilo okolo 300 dobrovoľníkov a asi 600 zajatcov, ktorých presúvali ruské úrady. Zo stanice sme vyšli okolo 23. hod. Zunovaní nekonečným čakaním sme si vydýchli. Ja som toto veľké ukrajinské mesto, kde som bol skoro 19 mesiacov, opúšťal so zmiešanými pocitmi: 11 mesiacov v Brianskom závode bolo veru krušných. V záhradníctve bolo omnoho lepšie a hlavne som tam bol slobodnejší, práca v okrskovej zajateckej organizácii ma naplňovala uspokojením.

Vlak nás 22. marca doviezol do Charkova, kde bolo o poznanie chladnejšie ako v Jekaterinoslave. Radi by sme sa boli pozreli do mesta, ale zostali sme vo vlaku z obavy, aby nám neušiel. V ceste sme pokračovali do Balašova. Tam sme dostihli všetky vlaky našich legionárov, z čoho sme mali veľkú radosť, a nazdali sme sa, že nás zadelia medzi nich. Ale nestalo sa tak, cestovali sme ďalej do Rtiščeva. Tu sme prestúpili do vlaku novobrancov, a to sme považovali za medzník, keď sme sa stali legionármi. Cestovanie z Jekaterinoslavu do Rtiščeva bolo pre mňa obdobím, keď som zase poznal, čo je hlad. Ruská vojenská správa nám dávala na deň 90 kopejok, ale funt čierneho chleba stál 2,50 rubľa (250 kopejok). Skoro na každej stanici, kde sme stáli, bola možnosť kúpiť potraviny. Bratia, čo mali peniaze, to samozrejme využívali. Ja som peniaze nemal. Raz si brat Čapek, ktorý prišiel k nám za kamarátom z iného vagóna, všimol, že nejem. Opýtal sa ma, či som chorý. Odpovedal som mu, že by som jedol, ale nemám si jedivo za čo kúpiť, lebo som bol okradnutý o všetky peniaze. Brat Čapek sa obrátil na ostatných vo vagóne, či o tom vedia. Keď prisvedčili, pustil sa do nich a vyčítal im, že ma nechali hladovať.

Vzal čiapku, vložil do nej 3 ruble a vyzval ostatných, aby aj oni prispeli, ba zašiel aj do iných vagónov a doniesol mi vyše 50 rubľov. Dojal ma tento prejav opravdivého bratstva a Čechov som si ešte viac obľúbil. V Rtiščeve sme sa dozvedeli o víťazstve Nemcov na bojisku vo Francúzsku. Keď boľševici – bez ohľadu na záväzky voči spojencom z Dohody – 3. marca 1918 uzavreli s Nemcami separátny Brest-litovský mier, vrhli Nemci svoje vojská z už nejestvujúceho ruského bojiska na západ s cieľom zmocniť sa Paríža. Pochopiteľne, táto situácia nám robila starosti, ale vieru v konečné víťazstvo našej veci sme nestrácali. Z „teplu-

34 Záhradníctvo (rus.).

šiek“ (nákladné vagóny s pieckami a s lôžkami z dosák – pričňami)³⁵ zaznievali piesne i žarty a smiech. Hnevalo nás však zbytočné vyčkávanie v Rtiščeve, keď naším cieľom bol Vladivostok, momentálne vzdialený tisíce kilometrov. Odtiaľ nás lode spojencov mali dopraviť na francúzske bojisko. Konečne, 30. marca popoludní sa náš vlak pohol smerom na Penzu. Náš „ešalón“ (vojenský vlak, transport) jachal krajinou ešte zasneženou ako u nás vo vrcholnej zime. Od 2. do 4. apríla sme zase stáli pred Penzou. Príčiny týchto podľa nás zbytočných postávaní sme sa nikdy nedozvedeli, tým viac nás to hnevalo. Neporiadky boli nielen v doprave, ale aj v zásobovaní.

Naša strava bola nedostatočná, museli sme si prikupovať potraviny, ktoré boli vtedy už drahé. V Penze som predal v bazári civilné oblečenie, aby som mal peniaze na prilepšenie stravy. Čas zbytočného státia sme si viacerí krátili čítaním „Československého deníka“, ktorý mal prílohu „Slovenské hlasy“.³⁶ Denník nás informoval, čo sa deje vo svete a nemalou mierou udržoval v legionároch bojového ducha. Poskytoval aj dobré rady, ako sa chovať k obyvateľstvu, s ktorým sme prichádzali do styku. Penza bola dosť veľké mesto s množstvom výstavných kostolov. Mestský ráz mala však iba hlavná ulica, ostatné mali drevené chodníky a vozovky plné blata. Život v meste nám prichodil akýsi zakríknutý, čo sme pripisovali jestvujúcemu chaosu a neistote z budúcnosti. My sme si tiež na Penzu neodnášali najlepšie spomienky: museli sme tu Rusom odovzdať značnú časť výzbroje.

Brestlitovským mierom sa totiž boľševická vláda zaviazala odzbrojiť vojenské útvary Dohody. Nemohli sme teda vystupovať ako vojsko. Odsun čs. armádneho zboru do Vladivostoku dostal názov „odsun skupín slobodných občanov“, a tí mohli mať iba 100 pušiek a 1 guľomet ako ochranu ešalónu, ostatnú výzbroj museli práve v Penze odovzdať. Nato boli nútení pristúpiť aj zástupcovia Národnej rady československej, keď chceli, aby sa legionári dostali domov. Legionári však tušili, že cesta dlhá skoro 8000 km za súčasnej situácie v Rusku nebude jednoduchá. Zbrane v Penze síce odovzdali, ale súčasne si od ruských vojakov utekajúcich z bojiska zadovážili nové a dobre ich ukryli. Jakaterinoslavskí dobrovoľníci sme sa dostali do 14. ešalónu, ja s priateľom Koreňom som bol zadelený do 3. roty. Náš veliteľ ešte v Penze v príhovore k vojakom zdôraznil potrebu bezpodmienečnej disciplíny a tých, čo sa prísny predpisom nemienia podrobiť, vyzval, aby odišli – ešte beztriestne, lebo neskôr sa budú považovať za dezertérov so všetkými dôsledkami dezercie z armády. Neodišiel nikto. 8. apríla včasráno sa náš vlak konečne pohol z Penzy smerom k Volge. Prvýkrát sme túto ospevovanú ruskú riekku videli v meste Syzraň; jej vody boli ešte pod silnou vrstvou ľadu. Cez Volgu sme prechádzali Alexandrovským, poldruha kilometra dlhým mostom, ktorý vtedy platil za technický zázrak. Na ľavom brehu Volgy leží veľké mesto Samara (Kujbyšev), kde sme stáli len krátko. 10. apríla sme prechádzali mestom Buguruslan, kde bolo vidieť už aj minarety, znak, že v kraji sú mohamedáni. V tepluške som mal miesto na „poschodí“, a keďže okná boli vysoko, mal som dobrý výhľad na kraj. Bratia, čo mali prične na „prízemí“, mnoho nevideli, lebo dvere teplušky nemohli byť pre zimu dlho otvorené. Keď sme pre tromi týždňami opúšťali Jekaterinoslav, tam už boli teplé jarné dni a tu ešte ľad a sneh. Za Ufou sme sa dostali do predhoria Uralu, nasledujúce priemyselné mesto Zlatousť (železorudné bane) je už na Urale a Čelabinsk v predhorí Uralu, ale na východnej strane, teda už na Sibíri – v Ázii. Poriadok na stanici a pomerná čistota v tomto meste uro-

35 O slove tepluška a ďalších legionármi z ruštiny prevzatých a používaných slovách pozri: TRÁVNÍČEK, F. Příspěvek k mluvě naší sibiřské armády. In *Naše řeč*, roč. 4, 1920, č. 6-7, VÁCHA, ref. 5.

36 Slovenské hlasy redigovali V. Hurban, J. Jesenský, J. Gregor-Tajovský, I. Markovič a ďalší.

bili na nás dobrý dojem. V bazári nás prekvapili nízke ceny potravín a ich hojnosť. Funt³⁷ chleba tu stál 30 kopejok. Už v mestách na Volge bola požíveň o hodne lacnejšia ako na západe. V Povolží sa za funt chleba platilo 60 – 70 kopejok, ďalej na západ 200 – 250. V Ázii sme teda mohli podľa vôle kupovať lacný chlieb a iné potraviny a dopĺňovať nedostatočnú stravu, ktorú sme dostávali vo svojom vojenskom útvare. Na raňajky sme dostávali vrecúško s čajom, vodu sme si naň brali na stanicích, kde boli tzv. „vodogrejky“³⁸ s „kipiatkom“ (vriaca voda). Zavše sa stalo, že vlak stál v stanici iba krátko, nestačili sme si všetci kipiatak nabrat' a bolo treba čakať do ďalšej stanice, čo niekedy veru trvalo dlho, lebo Sibír bola ešte málo obývaná. V Kurgane sme si mohli kúpiť maslo vynikajúcej kvality, ktoré sa vo veľkých množstvách vyvážalo do Európy. 16. apríla sme zastavili v Barabinsku, v stepi plnej jazier a močiarov. Ďalej na východ bolo maslo ešte lacnejšie, ale chlieb drahší, lebo ubúdalo rovín a úrodnej zeme, pribúdali pastviny a lesy, kde sa choval dobytok vo veľkom. Na stanicích, kde sme dlhšie stáli, sme sa dávali do reči s miestnymi obyvateľmi. Prejavovali nám úprimné sympatie a obdiv nad tým, že sme hotoví podniknúť ďalekú a nebezpečnú cestu do Francúzska (vtedy to bolo ešte v pláne) pre svoju vlasť. Lamentovali nad Ruskom, zmietajúcim sa v chaose a bezmocnosti. 17. apríla 1918 sme prišli do Novonikolajevska (Novosibirsk), kde sme si mali odpočinúť od stáleho drgania a drnčania vo vlaku a venovať sa v blízkych kasárňach hygiene. Zašli sme aj do mesta, na počet obyvateľov zrejme veľkého, ale v uliciach plného blata, s drevenými chodníkmi. Zato však sme obdivovali poschodové drevené domy, majstrovsky postavené a zdobené umnou rezbárskou prácou. Pokračovali sme pahorkatým krajom, plným krásnych lesov, zväčša ešte pod snehom. Anžero-Sudžensk je známy kame-nouhoľnými baňami, v ktorých pracovali hlavne trestanci. Na stanici Mariinsk som hovoril s niekoľkými Slovákmí, zajatými už v r. 1914 a do tých čias pracujúcimi po sibírskych dedinách na gazdovstvách, kde chýbal muž. Nemali potuchy o československom odboji. Usiloval som sa získať ich pre našu vec, ale len dvaja boli národne uvedomelí. Tí mi sľúbili, že keď príde 7. – Tatranský pluk, pridajú sa k nemu. To isté mi neskôr sľúbili aj niekoľkí Gemerčania. Či sľuby splnili, nemal som možnosť zistiť. Z vlaku sme pozorovali, ako „Sibiriaci“ vyhánajú dobytok na ešte zasnežené pastviny. Dobytok bol však otužilý, lebo aj v zime bol v zruboch s otvormi, ktoré mali namiesto strechy iba hrubšiu vrstvu raždíä, čo zvieratá pred tuhou sibírskou zimou veľmi nechránilo, majú však dlhú, hustú a mäkkú srst'. 19. apríla sme sa dostali do Krasnojarska na rieke Jenisej, vtedy ešte zamrznutej.

V meste sme neboli, ale aj z vlaku sme poznali, že má krásnu polohu. Po 3-dňovej ceste sme pristáli na veľkej stanici Inokentievskaja, 7 km od centra strednej Sibíri – Irkutska, s ktorým mala spojenie zvláštnym vlakom – „peredačou“. Tak som sa dostal na irkutskú stanicu aj ja s priateľom Holátkom. Irkutsk leží na pravom brehu rieky Angara, ktorá mohutným prúdom vyteká z Bajkalského jazera. Železničná stanica je na ľavom brehu, s mestom je spojená pontónovým mostom. Angaru volajú Rusi „sibírskou krásavicou“ a je hodna toho mena. Má čistú a priezračnú vodu, dobre jej vidieť na dno, hoci je 5 – 8 m hlboká. Aj v lete je vraj studená, nedá sa v nej kúpať, zato pri rieke Irkut, ktorá sa za mestom vlieva do Angary, býva v lete veľmi živo.

Angara je zvláštna tým, že zamrzá zväčša až v januári, keď ostatné sibírskie rieky sú už dávno pod ľadom. Ešte pred mrazmi sa pontónový most musí rozobrať, potom sa o spojenie stanice s mestom starajú parníčky. Mrazy vytvoria taký ľad, že po ňom možno bezpečne prechádzať aj s povozom. Keď sme s Holátkom 23. apríla boli v Irkutsku, Angara bola už

37 Funt, stará váhová jednotka; asi 330 gramov.

38 Zariadenie na zohrievanie vody.

bez ľadov, ale pontónový most ešte nestál. Irkutsk bol už vtedy veľkým mestom, jeho centrum, najmä hlavná ulica „Boľšaja“ (Veľká) mala európsky ráz s množstvom výstavných obchodov. Potravinu tam boli hodne drahšie ako v iných sibírskych mestách, chlieb bol dokonca na lístky. S priateľom sme si pochutnali na polievke, zvanej „boršč“ (zeleninová polievka s mäsom a červenou repou). Medzi nami boli v ešalóne aj veľmi šikovní chlapci – maliari a rezbári.

Teplušky sme mali pomaľované heslami a obrázkami. Naša tepluška niesla ozdobným písmom vyhotovený nápis „Mošovce, Turčiansky Svätý Martin“.

Na strechách teplušiek boli pripevnené drevené figúry nemeckého cisára Viliama a rakúsko-uhorského Františka Jozefa v životnej veľkosti do 3/4 tela, ako pília či rúbajú drevo a pod. „Pracovali“ silou vetra, prípadne prúdu vzduchu, keď sa vlak hýbal. 26. apríla prišiel do stanice Inokentievskaja na vedľajšiu koľaj vlak s rakúsko-uhorskými dôstojníkmi. Bolo vetristo a naši cisári pílii o dušu. Dôstojníci zazerali, ale nikto sa neopovážil nič povedať, mali z nás rešpekt. Našou ďalšou zastávkou bol Bajkal na južnom konci jazera rovnakého mena, ktoré bolo ešte zamrznuté. Dostali sme sa tam 39 tunelmi železnice, zvanej „Krugobajkalskaja železnaja doroga“³⁹. Vedie úzkym pásom brehu, ohraničeným zalesnenými vrchmi. Len čo sa rozvidnelo, boli sme všetci pri oknách teplušky a kochali sme sa krásou „svjaščenogo“ (posvätného) Bajkalu. Brehy vysoko nad hladinou jazera sa jagali ako diamanty. V jeseni totiž bývajú na Bajkale veľmi silné vetry, tie rozvlnia vodu a vlny zaplavujú strmé brehy, voda na nich zamrzne a ľad sa v slnku leskne.

30. apríla sme včas ráno prišli do Čity, už vtedy veľkého mesta, ale ako v tých časoch väčšina ruských miest za sucha plného prachu, za mokra blata. Od krajana som sa dozvedel, že tam žije bohatý veľkoobchodník z turčianskej Blatnice – Duchaj. Hneď po príchode do Čity som ho vyhľadal, čo bolo celkom ľahké, lebo mu patrili štyri veľké domy, zaberajúce celý „kvartál“ (štvrt'). Prijal ma i s manželkou veľmi priateľsky. Duchaj je vzorom obchodníka, ktorý vytrvalosťou, obdivuhodnou energiou a schopnosťami vybudoval naozaj veľký obchod. Rozprával o ťažkých začiatkoch, keď chodil po tovar do Moskvy na saniach⁴⁰, čo bolo veľmi nebezpečné, lebo poštové sane a vozy prepadávali banditi. Jeho mimoriadne podnikateľské a obchodné schopnosti ocenili aj ruské najvyššie miesta – mal 5 zlatých vyznamenaní od cára a dokonca od japonského mikáda. Duchaj preukázal, že aj Slováci za priaznivých podmienok mnoho dokážu a vedia dôsledkami svojich schopností vzbudiť pozornosť korunovaných hláv. Ja i Martinčan Koreň, ktorého som druhý raz vzal k Duchajovcom, sme mali z toho veľkú radosť. Duchaj sa vedel ubrániť aj tlupe banditov, ktorí ho dvakrát prepadli v kancelárii a dokonca po ňom strieľali. Z Čity sme odchádzali 4. mája. Cestou do Chabarovska sme videli horieť celé stráne lesov, ba miestami sa plamene dostali až k železnici a začínali horieť podvaly. Museli sme vystúpiť a oheň blízko železnice zahasiť pieskom. Často sme postávali aj na malých stanicach, lebo neboli lokomotívy. Pred Chabarovskom sme prešli nad riekou

Amur, po ktorej sa plavia aj veľké lode. Sám Chabarovsk je veľké a živé mesto.

Z neho sme odbočili na juh popri rieke Ussuri na rusko-čínskych hraniciach, okolo jazera Chanka a konečne 14. mája 1918 sme sa dostali do Vladivostoku. Z vojakov z nášho ešalónu bol utvorený IV. prápor 8. – Sliezskeho pešieho pluku; boli sme ubytovaní v kasárňach dosť ďaleko od Vladivostoku. Ubytovanie bolo vyhovujúce. Zo dvora kasární bol pek-

39 Bajkalská okružná železnica. (rus.)

40 Transsibírska železničná magistála sa začala stavať až v roku 1891a definitívne bola dokončená len v roku 1916.

ný výhľad na šire more. Do Vladivostoku denne prichádzali nové ešalóny. Všetky legionárske útvary boli ubytované v kasárňach po okolí, ktorých bolo ešte z čias rusko-japonskej vojny (1904 – 1905) veľmi mnoho. Tu sme mali čakať, až dostaneme od spojencov loď, čo nás dopraví do Európy.

Vladivostok bol mesto sotva 100 rokov staré a mal už 100 000 obyvateľov, najviac Rusov, ale aj Číňanov, Kórejčanov a Japoncov. Na lekárskej prehliadke, ktorej sme sa vo Vladivostoku všetci museli zúčastniť, som bol uznaný za schopného na ľahkú službu a pridelený strážnej rote, ktorá bola v kasárňach bližšie k mestu, v časti zvanej „Gniloj ugol“ (Hnilý roh). Tam som sa spriatelil s učiteľom Janom Mádlom a študentom Karlom Chyboom z Maloměříc pri Brne. Koncom mája začali do Vladivostoku prichádzať správy, že naši sa dostali do boja s bolševikmi, ktorí nedodržali dohodu, uzavretú medzi Národnou radou čs. v Paríži – odbočkou v Rusku a sovietskou vládou⁴¹ a nepúšťali naše vlaky na východ do Vladivostoku. Zjazd legionárov, zvolaný do Čelabinska, rozhodol vynútiť si prechod na východ silou. Tak došlo 25. mája k boju v Penze aj inde. 29. júna naše bojové útvary, nachodiace sa vo Vladivostoku a na okolí, obsadili Vladivostok. Stalo sa tak skoro bez boja, červeným gardám sa už nechcelo bojovať a vzdávali sa bez odporu. Len v budove štábu pri stanici sa bránili, ale aj tam bol odpor rýchlo zdaný a budova obsadená. Mali sme jedného mŕtveho. Boj potom pokračoval severne od Vladivostoku.

V prvej polovici júna sa uskutočnilo vo Vladivostoku sokolské cvičenie, ktoré nám urobilo veľmi dobré meno. Už plagáty, ktoré ho oznamovali, budili pozornosť. Boli naozaj pekné. Štadión, kde sa cvičilo, bol medzi miernymi vyvýšeninami, svahy ktorých ozdobili naši umelci mozaikami z farebných kamienkov a zeme a vytvorili obrazy Hradčian, rozsievача, českého leva a i. Rusi sa v skupinách chodili na to pozeráť a nevedeli dosť vychváliť toto „isskustvo“ (umenie). Na cvičenie prišlo veľmi mnoho amerických, anglických, francúzskych, japonských námorníkov i Vladivostočanov a samozrejme necvičiacich legionárov. Číslo vystúpení boli pestré, všetky boli odmeňované búrlivým potleskom. Cvičenie vyvrcholilo prostnými zo VI. všesokolského zletu (bol v r. 1912 v Prahe) a divákov privedlo do varu. Cvičilo 800 mužov a po skončení sa všetci stali predmetom ovácií.

Spojeneckí námorníci vnikli medzi nich, dvíhali ich na plecía, vyhadzovali čiapky a každý svojím jazykom im volal na slávu. Naši chlapci tiež porazili do tých čias neporaziteľných anglických futbalistov, síce až v odvetnom zápase, ale predsa, čím si získali ostatných spojencov. Po víťaznom skončení bojov s bolševikmi severne od Vladivostoku, k čomu prispeli Japonci, odchádzali čs. bojové útvary na západ a náš štáb i so strážnou rotou prešiel do Charbinu v Mandžusku. V jeho uliciach behali so svojimi dvojkolkami rikšovia (ľudia, ktorí ťahajú ľahký vozík na dopravu ľudí). Sú na svojom nedôstojnom zamestnaní natoľko závislí, že sa vraj búrili, keď mesto chcelo vybudovať električku. Po 6 týždňoch pobytu v Charbine sme sa vrátili do Vladivostoku. Tam sme sa dozvedeli preradosnú správu, že Rakúsko-Uhorsko kapitulovalo a vznikla Československá republika, čo sme prijali s veľkým nadšením. Po Rakúsko-Uhorsku kapitulovalo aj Nemecko a vojna sa skončila. To bolo treba osláviť. Vo Vladivostoku sa podľa dohody spojencov 12. novembra uskutočnila slávnostná prehliadka všetkých prítomných spojeneckých vojsk a námorníkov. Pred budovou nášho štábu sa zhromaždili vojenský hodnostári a diplomatickí zástupcovia spojencov, aby sledovali prehliadku. Ruské obyvateľstvo defilujúce oddiely hlučne pozdravovalo, a keď sa ukázali čs. dobrovoľníci s výbornou vojenskou hudbou, prepuklo v jasot a nadšenie a zasypávalo nás kvetmi.

---

41 Pozri ref. 7.

S MUNIČNÝM VLAKOM NAZAD DO ČELABINSKA

Jedného decembrového dňa nám – Chybovi, Mádlovi a mne – bolo oznámené, že budeme sprevádzať muničný vlak do Čelabinska. Veru sme neboli nadšení! Vracat' sa z vytúženého Vladivostoku 8000 km späť na západ sa nám nechcelo, ale rozkaz je rozkaz. 12. decembra 1918 sme sa nastahovali do teplušky – predposledného vagóna muničného vlaku, pozostávajúceho z 24 vozňov, v ktorých bolo 22 000 šrapnelov (delostreleckých striel) a granátov. Sprievod tvorilo 14 legionárov. Na cestu sme sa dávali s obavami, veď stačil malý podnet a celý vlak letel do vzduchu a my s ním. Pozorovali sme prípravy železničiarov; tí naťahovali nevyhnutné laná od lokomotívy k poslednému vagónu, aby v prípade potreby bolo možné upozorniť rušňovodiča, ktorý na takýto signál zastavil vlak. Keď sa zotmelo, zaznel prenikavý piskot lokomotívy a náš vlak sa dal do pohybu. Bolo nám smutno, keď sme opúšťali mesto, kde sme zažili toľko silných dojmov a mali nádej, že sa dostaneme domov.

Ráno nás našlo na stanici Nikoľsk Ussurijskij (Ussurijsk). Museli sme tam preložiť náklad z jedného vozňa do iného, lebo sa na ňom veľmi zahrievali osi a hrozilo, že sa chytí olej, od toho vagón, a čo by to urobilo s výbušnami, vie si každý predstaviť. Išlo zrejme o sabotáž, namierenú na likvidáciu nášho vlaku. To zvýšilo našu ostražitosť: dôkladne sme pozatvárali okná na vagónoch, už aj preto, aby nemohla dnu vletieť iskra z lokomotívy. Na každej zastávke – i v noci – službukonajúci mal povinnosť obísť celý vlak a všímať si železničný personál.

15. decembra sme prišli do Charbinu, veľkého mesta v Mandžusku, kde som ja už v auguste a septembri 6 týždňov bol. Legionári-fajčiari o ňom vedeli; bola tam tabaková továreň, v ktorej sa vyrábali „Aničky“ – cigarety pre légie.

Keď sme sa v Charbine zásobili potravinami, vydali sme sa na ďalšiu cestu. Na stanici Cicihar (Qiqihar) sme videli obrovské stohy vriec pšenice, čakajúcich na odvezenie. To svedčí, že ide o veľmi úrodný kraj. Ďalej sme šli oblasťami, kde tlupy domorodých mongolských kmeňov prepadávali vlaky, nám sa to však nestalo. 19. decembra (v Rusku vtedy 6. – podľa juliánskeho kalendára) bol jasný, mrazivý deň.

Bližili sme sa k stanici, keď sme zrazu pocítili veľmi prudký náraz a temný treskot. Kto stál, padol. Chopili sme sa pušiek a vyskákali z teplušky. Naskytl sa nám strašný obraz: predné vagóny boli úplne rozbité a medzi troskami sa kotúlali uvoľnené náboje. Čakali sme detonáciu a svoj koniec. Ale Božie riadenie určilo inak. Bol priam zázrak, že munícia nevybuchla a nikomu sa nič nestalo. Vyšetrovaním sa zistilo, že náš rušňovodič oslavoval Mikuláša a opitý si nevšimol, že má semafor na „stoj“, ani kameň, čo mu hodil do lokomotívy strážnik, aby ho upozornil, že nemá voľnú koľaj. Náš vlak narazil na iný, naložený uhlím, ktorý bol primrznutý a nemohol sa pohnúť. Najprv sme boli bezradní, ale keď sme sa ako-tak spamätali, začali sme muníciu zbierať a ukladať mimo koľaj. Neporušené a málo poškodené vozne sme poslali do stanice Cagan, kam odišlo aj 10 bratov. Na mieste nešťastia sme zostali štyria. Na strážii sme sa striedali po polhodine, lebo v 35-stupňovom mraze sme dlhšie nevydržali. Po strašnej noci sa ráno dvaja z nás vybrali na blízke japonské veliteľstvo, teda v tom čase k spojencom, žiadať o pomoc. Japonci nám s nečakanou ochotou dali 25 vojakov, ktorí nám pomohli opraviť debny, uložiť do nich muníciu a naložiť do prístavných vozňov, takže sme mohli tiež odísť do stanice Cagan. Tam nás zastihol aj Štedrý večer, lebo sme nedostali lokomotívu. Nemali sme radostné Vianoce. Spomínali sme na svojich doma; ja som vrúcne ďakoval Pánu Bohu za ochranu a milosť, ktorej sa mi hojne dostávalo. Na druhý deň sme konečne pokračovali v ceste. Zakrátko sa však ukázalo, že sme dostali chybné vagóny, zase sa zahrievali osi a hrozil požiar. Zo 4 vozňov sme museli náklad pre-

kladať do iných vagónov. Aj my – sprievodcovia muničného vlaku – sme dostali novú teplušku. Po už treťom zostavení vlaku sme opustili Mandžusko a ocitli sme sa zase na Sibíri v Zabajkalsku. Kraj je tam hodne členitý a lokomotívy, čo sme dostávali, nás často nemohli na kopec vytiahnuť, museli najprv na rovine nabrať hodne pary a potom sa pustiť do prekonávania výšok. Ale ani pri prudkom klesaní neboli naše rušne spoľahlivé, brzdy nestačili na taký ťažký vlak. O tom sme sa mali čoskoro presvedčiť. Jedného rána sme sa zobudili na zúfalý piskot lokomotív (mali sme vtedy dve) a mimoriadne hádzanie tepluškou. Bolo jasné, že sa rútime z vysokého hrebeňa a že rušňovodiči vlak už neovládajú. Stačila prudšia zákruta a vlak sa musel vykoľajiť, čo by sa určite neobišlo bez explózie munície. Najbližšiu stanicu sme doslova preleteli. Kus za ňou sme však zbadali, že vlak spomaľuje a po chvíli sa zastavil. Bolo to tesne pred ďalším, ešte prudším klesaním. Dozvedeli sme sa, že sa kuričovi na prednom rušni podarilo opraviť pokazené zariadenie na posypávanie koľají pieskom, a tak nás zachrániť. Od tých čias sme veľmi starostlivo kontrolovali posýpače. Pri večernej modlitbe som opäť vrúcne ďakoval Bohu za záchranu a prosil o ďalšiu milosť. Na ceste sme sa ešte viac ráz dostali do nebezpečenstva pre nevyhovujúce lokomotívy, slabé mosty, zlyhávajúce brzdy, ale aj pre sabotáž železničiarov. Na stanici Karymskoje sme sa napojili na Transsibírsku magistrálu, ktorou sme už raz šli cestou do Vladivostoku.

29. decembra popoludní sme prišli znova do Čity. Zase som navštívil slovenskú rodinu Duchajovcov. Opäť ma prijali neobyčajne priateľsky a strávil som u nich veľmi príjemné chvíle. Silvester sme prežívali na ceste v tepluške v dobrej nálade. S rokom 1918 sme sa rozlúčili zaspievaním hymny.

Na Nový rok 1919 sme sa dostali na východný breh jazera Bajkal. Svojimi krásami znova upútal našu pozornosť, stále sme boli v oknách, ba napriek veľkej zime sme otvárali aj dvere, aby sme čo najviac videli. Zažili sme aj strašnú metelicu, ktorá vyvrcholila v zúrenie živlov, čo v okolí jazera nie je zriedkavé. Často sme stáli, aby lokomotíva nabrala paru na ďalšie napredovanie. Raz sme uviazli v snehu a všetky pokusy dostať sa z neho boli márne. Vlak sa musel rozdvojiť a tak dopravil do stanice Sľudanka na južnom konci jazera. Stáli sme aj v Kultuku, mieste pamätnom pre légie víťazným bojom, ktorým si vynútili na boľševikoch cestu do Vladivostoku.

V stanici Marituj sme sa dozvedeli, že tu budeme dlhšie stáť, tak sme viacerí vyšli na vysokú, príkru stráž po serpentíne, ktorá viedla k veľmi peknému drevenému kostolu. To, čo sme videli, nás doslova uchvátilo. Pred sebou sme mali ako na dlani skoro celú južnú časť Bajkalu, vtesnaného medzi vysoké vrchy. Drevený kostol za nami musel projektovať staviateľ neobyčajne nadaný, s mimoriadnym zmyslom pre umiestnenie stavby v teréne. Domnievam sa, že je len málo chrámov na svete, ktoré sa mu môžu práve svojím dokonalým zapadnutím do krajiny rovnať. Hlboko zasiahnutý krásou, ktorá ma obklopovala, strhol som si pokrývku hlavy a v duchu som velebil Stvoriteľa. Bol som vždy veriaci, tak nie div, že som takto vyjadroval mimoriadne pohnutie, o chvíľu však aj moji spoločníci (bolo ich 6) stáli s obnaženými hlavami. Večer toho istého dňa sme prišli do stanice Bajkal. Tam železnica opúšťa jazero a smeruje na severozápad do Irkutsku. V Bajkale pripravovali boľševici našim vlakom pascu – podmínovani 14 tunelov a plánovali ich vyhodiť do vzduchu. Ruský železničiar však v poslednej chvíli prerezal zápalnú šnúru a tak tunely a životy mnohých legiónárov zachránil. Keby sa boľševikom bol plán podaril, odsun našich vojsk do Vladivostoku by bol na dlhý čas znemožnený. Oprava 14 tunelov v takom teréne – medzi vysokými vrchmi a jazerom, na trati zasekanej v prudkých svahoch – bola veľmi náročná a vyžadovala dlhý čas. Skutok ruského železničiara-záchrancu dokazoval, že nie všetci „rabočije“ (robotníci, pracujúci) podľahli boľševickej propagande, ktorá vyhlasovala o našich légiiach, že

sú nástrojom západných imperialistov a že chcú zotročiť ruský ľud. My sme však túžili po jedinom – dostať sa domov. Keby bolševici boli dodržovali dohody a zmluvy a neznemožňoval i nám cestu na východ, veru by sme sa neboli zdržiavali často veľmi krvavými bojmi s nimi. Medzi pospolitými Rusmi boli ľudia, ktorí nám chceli všemožne škodiť, ale aj ľudia, ktorí nám veľmi pomáhali.

Večer 2. januára 1919 sme sa rozlúčili s jazerom Bajkal aj so stanicou toho mena v dobrej nálade a za živého hovoru o nevšedných krásach jazera, do ktorého sa vlieva 336 riek a potokov a vyteká jediná – Angara. Železnica z Bajkalu do Irkutsku ide malebným údolím Angary, ktorým sme prešli v noci. Ráno sme zostali stáť asi 6 km pred Irkutskom. Boli sme zvyknutí na takéto nečakané „peredyški“ (prestávky), ale vždy sme sa usilovali zistiť ich príčinu. Tento raz sa lokomotíva odtrhla od vlaku a bez neho odjachała do Irkutsku. Nebolo nám príjemné stáť s muničným vlakom mimo stanice v mori snehu, kde sa z teplušky nedalo vôbec vystúpiť na obhliadku vlaku. Poznali sme ruské „sejčas“ (ihneď, okamžite) a nemali sme tušenie, kedy a ako sa do Irkutsku dostaneme. Tesne pred poľudným prišla po nás lokomotíva, ktorá nás slimačou rýchlosťou tam odtiahla.

Po obede sme sa s bratom Chybom chceli ísť do Irkutsku pozrieť, dozvedeli sme sa však, že stanica, ktorá je na ľavom brehu Angary, je už 3 dni bez spojenia s mestom na pravom brehu rieky. Oba brehy spája jediný – pontónový – most. Ten sa musí rozobrať, než začnú po Angare plávať lady; vtedy spojenie stanice a mesta obstarávajú malé parníčky. Keď sa však lady zmenia na kryhy, prestanú premávať aj parníčky a 3 – 4 dni, kým rieka poriadne nezamrzne a nemôžu sa na ňad položiť koľaje, je stanica bez spojenia s mestom. Tak to bolo aj teraz. Irkutsk bol už v tom čase čulým obchodným a kultúrnym strediskom so zámožným ruským obyvateľstvom a početnými Burjatmi (mongolský kmeň). Mal krásne divadlo, múzeum a iné kultúrne inštitúcie. V r. 1919 bol aj sídlom štábu légii a sídlom Odbočky Československej národnej rady. Tam vychádzal aj „Československý deník“ s prílohou „Slovenské hlasy“ i humoristický časopis „Houpačky“. Na brehu Angary v parku bola v nadživotnej veľkosti socha cára Alexandra II. Niektorí fanatickí revolucionári chceli sochu strhnúť, omotali ju silným lanom, ktoré pripáli k páru volov. Volky sa však darmo namáhali, socha sa nepohla. Revolucionári naraz „zistili“, že ide o mimoriadne umelecké dielo a sochu nechali na mieste.

Z irkutskej stanice vedie železnica mostom nad riekou Irkut, ktorá sa vlieva do Angary. Asi 7 km od Irkutsku je zriaďovacia stanica Inokentievskaja s veľkými železničnými dielňami. Keď sme zistili, že tu budeme dlhšie stáť, vybrali sme sa s bratom Chybom prezrieť si stanicu a železničné dielne. Všade bol veľký neporiadok a chaos. Znova sme si uvedomili, že za tejto situácie sa légie môžu spoliehať jedine na seba a že za panujúcich zmätkov musíme vzhľadom na nebezpečný náklad nášho vlaku bdelosť ešte zvýšiť. Už sme nevenovali tolko pozornosti krásam Sibíri, ale sme sa sústredili na vlak a priam sme sledili po každom pohybe rôznych indivíduí, potulujúcich sa po staniach. Zavádzali sme s nimi rozhovor a tak získavali informácie o situácii v tom-ktorom mieste. Ale ani tak našej pozornosti neušli sibírske zajace, teraz v zime úplne biele, v snehu ťažko viditeľné a teda chránené pred číhajúcim predátorom. S príchodom jari sa im kožušok zase začne meniť na zafarbenie typické pre poľné zajace. Zimná kožušina je veľmi hustá, teda teplá a je i pekná, preto sa v zime zajace hodne strieľajú. V noci zo 4. na 5. januára 1919 sme prešli po moste nad riekou Bielaja. Tam sa nedávno francúzskemu delostreleckému vlaku prihodilo veľké nešťastie. Pokazená lokomotíva nemohla vytiahnuť ťažký vlak na prudký kopec, vzdialený od mosta asi 3 km. Pri opakovaných pokusoch sa pretrhla reťaz na druhom vozni od lokomotívy a vlak sa pohol stále sa zvyšujúcou rýchlosťou dolu svahom, na moste vykoľajil, to zavinilo výbuch

delostreleckej munície a smrť francúzskych vojakov, sprevádzajúcich vlak. Stopy tejto tragédie sme na moste ešte videli a nebolo nám pri tom príjemne, veď aj my sme viezli muníciu. Tejže noci sme prechádzali krajom, kde sú uhoľné bane (Čeremchovo). Trať ide hustými lesmi tajgy (obrovské plochy zväčša ihličnatých lesov), v ktorých sa skrývali banditi, číhajúci na vojenské vlaky. Uvoľňovali koľaje a vlakom tak pripravovali skazu. Ak niekto zo sprievodnej ochrany vlakov zostal nažive, banditi ho bez milosti zlikvidovali. To nás nútilo k najvyššej ostražitosti.

Nabité pušky a ručné granáty sme mali stále poruke a pri každom zastavení vlaku sme vychádzali na jeho dôkladnú prehliadku a skúmanie okolia. Vystupovali sme rázne a okoliu sme dávali na vedomie, že sme odhodlaní a pripravení brániť sa do krajnosti. Ráno 5. januára sme zastali na stanici Zima, ležiacej na rieke Oka, ľavom prítoku Angary. Zima je 2831 verst⁴² od Čelabinska, cieľa našej cesty, čiže sme mali ešte viac ako tretinu cesty pred sebou, čo nebolo príjemné konštatovanie v tomto kraji, plnom záškodníkov, ktorí majú v tajge dobrú skrýšu, kde môžu zostať utajení do poslednej chvíle pred prepadnutím vlaku. Preto sme vlak na každej stanici znova a znova podrobili dôkladnej prehliadke. Často sme museli prevážaný materiál prekladať z vozňa len málo poškodeného do iného, hoci poškodený vagón bolo možné opraviť za pár minút, zatiaľ čo prekladanie chúlостivého materiálu trvalo hodiny a vyčerpávalo naše sily; lenže také maličkosti, ako sú klince, klíny, matice, nebolo možné zohnať a bez toho sa nedalo nič opraviť. Pre nedostatok petroleja a sviečok sme vlak mávali zväčša neosvetlený, čo nám nepridávalo na nálade. Na stanicach sme sa dozvedali o stále sa množiacich prepadnutiach vlakov a na trati sme videli žalostné stopy po týchto útokoch. Na zničenie vlaku nebolo moc treba, stačilo na koľajach uvoľniť matice a klíny; to nebolo z lokomotívy vidieť, ale stačilo, aby vlak vykoľajil a zrútil sa väčšinou z prudkého násypu. Často by sme sa boli radšej videli na bojisku, tam vojak vie, kto a kde je jeho nepriateľ.

Mali sme však aj šťastie. Medzi nami bol brat Straka z Prahy – neprekonateľný vtipkár, z ktorého sa vtipy len sypali. Bolo naozaj málo situácií, z ktorých by neurobil humornú historku, a to sme potrebovali: smiechom sme zaháňali chmúrne myšlienky i strach. Od miestnych obyvateľov sme sa dozvedeli, že súčasná zima je mierna, lebo teplomer neklesol pod – 20° C, čo je vraj v januári na Sibíri málo. My sme si to nemysleli. Zo stanice Zima sme sa po 24 hodinách dostali do Nižneudinska, to znamená, že sme prekonali iba 240 verst, tj. Iba 10 verst (ani nie 11 km) za hodinu, čo je rýchlosť určite nie imponujúca, vysvetliteľná len nepredstaviteľnými neporiadkami na magistrále, živými aj sabotážou železničiarov, ktorí prejavovali tak odpor voči kolčakovskému despotickému režimu. Z Nižneudinska nás vypravili až podozrivo rýchlo, skoro sme si nestačili na stanici nabrat „kípiatok“⁴³, bez ktorého sme si už nevedeli svoju existenciu predstaviť. Zrejme nechceli mať náš nebezpečný vlak cez noc na stanici. To tiež vypovedá niečo o miestnej bezpečnosti. V tomto kraji prichádzali cez deň banditi v preoblečení až na stanicu, tam si zistili, kedy pôjdu aké vlaky, a pripravili sa na ich prepadnutie. V Tajsete sme žiadali prednostu, aby nás cez noc nechal v stanici, predsa nás vypravil do tmavej noci, možno v presvedčení, že sa staneme korisťou záškodníkov, ktorých bola plná tajga. Na noc sme sa ani nevyzliekli, nabité pušky sme mali pri sebe a spala nás vždy len polovica, druhá bdela. Ráno sme vítali s uspokojením, že jeden z najnebezpečnejších úsekov máme za sebou. Keď sme sa napili dobrého čaju a náš komik – brat Straka nás pobavil svojimi neprekonateľnými vtipmi, vrátila sa nám dobrá nálada a opti-

42 Stará ruská dĺžková miera. Versta = 1066,78 m.

43 Vriaca voda na čaj.

mizmus. To bolo 7. januára 1919. Od toho dňa sme šli už bezpečnejším krajom, i keď tiež nie bez prekladania nákladu z jedného vagóna do druhého, často pre nepatrnú chybu, ktorú vtedy v Rusku nebolo možné opraviť pre absolútny nedostatok najbežnejších predmetov dennej potreby. Naša ďalšia cesta už nevedla hustými lesmi, ale otvorenou kotlinou, obkolesenou nevysokými vrchmi. Dostali sme sa do údolia veľrieky Jenisej a na stanicu v Krasnojarsku. Ten bol už vtedy významným a na Sibír výstavným mestom. Na svoju veľkú ľútosť sme sa ani tento raz do mesta nedostali. Staničný úrad nás hneď po výmene lokomotívy vypravil ďalej na západ. Po krasnojarskej kotline sme sa zase ocitli v lesoch, zväčša ihličnatých, premiešaných typickou sibírskou brezou. Miestami sme videli stopy po veľkých lesných požiaroch. Stanica i obec Černoriečenskaja je tak šťastne položená v lese, že je chránená pred severným vetrom, býva tam teda bezvetrie a tak sa tuhá sibírska zima pomerne dobre znáša. U nich, ako vravia domorodci, proti mrazu stačia váľanky (teplá plstená obuv), kožuch, papacha (kožušinová čiapka) a kožuštinové rukavice, čo inde pravému sibírskeму severáku nebráni, aby prenikol do kostí.

Zvláštnosťou Sibíri je krátke vegetačné obdobie. Napr. jarná pšenica (oziminy sa nesejú), zasiatá v prvej polovici mája, sa žne v druhej polovici júla, príp. začiatkom augusta. Ale nie len obilie, aj iné plodiny po zasadení rýchlo schodia a rýchlo zrejú.

Náš vlak prešiel riekou Kiju a dostal sa do Mariinska, kde v júni 1918 légie dosiahli nad bolševikmi výrazné víťazstvo, čo umožnilo získať ďalší úsek magistrály a teda priblížiť možnosť dostať sa do Vladivostoku a odtiaľ po mori do Európy, čiže domov. Stáli sme na stanici Tajga, z ktorej železnica odbočuje na sever do Tomska, jedného z kultúrnych stredísk Sibíri s najstaršou sibírskou univerzitou, s technikou, bakteriologickým ústavom a inými ustanovizňami. Tamojší rozvinutý obchod umožňovala jednak železnica, jednak splavná rieka Tom, ktorá sa vyššie na severe vlieva do Obu. 11. januára 1919, tj. po mesačnom putovaní, sme sa dostali z Vladivostoku do Novonikolajevska, kde sme už tiež boli pred 9 mesiacmi cestou z Čelabinska na východ. Aby sme oživilí spomienky z prvého pobytu a získali nové skúsenosti, vybrali sme sa s bratom Chybom do mesta. U zástupcu nášho vojska na stanici sme si zistili, že vlak nepôjde ďalej pred 16. hodinou. Bolo práve poludnie, mali sme teda 4 hodiny času. Po zbežnej prehliadke mesta sme pre zimu zašli na bazár (orientálny trh, tržnica s mnohými predajňami pod jednou strechou), kde bolo predsa teplejšie. Bazár nás prekvapil veľkými rozmermi. Ale zrejme v dôsledku vojny a revolúcie boli mnohé krámy zavreté a tie, čo boli otvorené, boli poloprázdne, len obchod s rybami neutrpel ujmu, celý bazár nimi rozváňal. Nevieť ako v mieri, ale za vojny boli ryby a čaj obživou všetkých vrstiev ruskej spoločnosti. Na bazári najviac zaujala našu pozornosť „tolkučka“⁴⁴, kde sa najrozličnejšou formou vybíjali kupecké vášne. Predavači sa prekonávali vo vychvaľovaní svojho „tovaru“, čo boli často najfantastickejšie a naskrze nepotrebné veci. Presvedčili sme sa, že v žilách „Sibiriakov“ prúdi obchodnícka krv; mnohí zrejme kupčia skôr pre ukojenie vášne než z potreby. Pobavené sme pozorovali túto kramársku horúčku, až o pol štvrtej sme sa spamätali, že treba ísť na vlak. Na stanici nás však čakalo nepríjemné prekvapenie: vlak bol preč. To bola zúfalá situácia. Na Sibíri v tom čase osobných vlakov chodilo málo a nepravidelne, nedalo sa predpokladať, že by sme tak mohli dohoniť muničný vlak. Vyzeralo to, že sa k svojim dostaneme až v Čelabinsku. Boli sme však bez peňazí, bez jedla, bez teplých prikrývok, vystavení sibírskeму mrazom. Rozbehli sme sa za zástupcom nášho vojska na stanicu, ktorý nás napoludnie informoval, že vlak pred štvrtou hodinou neodíde. Teraz nám povedal, že vlak odišiel o vyše pol hodiny včasnšie, poradiť nám však nevedel. Šli sme za pred-

44 Pôvodne tlačienca, v prenesenom zmysle slova trh s použitým tovarom (rus.).

nostom stanice, ale ani ten nevedel, kedy pôjde najbližší vlak; kázal nám prísť o 2 hodiny, že snáď už bude múdrejší. Zúfali sme chodili za treskúceho mrazu po peróne a napnuto pozorovali, čo sa na stanici robí. Do čakárne sme sa neodvážili ísť, mohlo sa totiž stať, že štvrtú hodinu po rozhovore s prednostom pôjde vlak na západ. Mráz bol taký, že sme museli stále žmurkať, aby sa nám nesčiepila očná vlaha. Kamaráta Chybu upozornil železničiar, že mu omrzá nos, a poradil mu, aby si ho opatrne trel snehom. Chyba poslúchol a nos zachránil. Asi po hodine prišiel od východu vlak a dozvedeli sme sa, že pôjde ďalej na západ. Skladal sa zo samých nákladných vozňov, medzi ktorými bolo niekoľko teplušiek.. Pokúšali sme sa do niektorej dostať, ale boli preplnené a nikde nás nechceli pustiť. Nakoniec nás predsa do jednej vzali; boli tam piati ruskí práporčiaci, dve slečny, legionársky poručík a jeho sluha. V ten večer sme sa postili, poručík so sluhom sa starali len o seba a ruské „bářišne“ (slečny), nie o bratov spolubojovníkov. Tak to bolo aj v noci – poručík a sluha sa zabalili do kožucho, prikrývky prepustili dámam a my sme sa celú noc triasli zimou, lebo uhoľný prach v nie dobre fungujúcej peckez zle horel, takže bola sotva teplá.

Celú noc sme okolo nej poskakovali, a predsa nám od zimy drkotali zuby. Ráno sa nám spolucestujúci smiali, že vyzeráme ako kominári, lebo sme boli začiernení od nepodarenej piecky. Keď sme sa trochu dali do poriadku a zohriali sa čajom od poručíka, zlepšila sa nám nálada. Na najbližšej stanici sme sa však dozvedeli zase nemilú zvesť: vzdialenosť medzi naším „domovským“ vlakom a terajším sa nezmenšuje, ale naopak – zväčšuje. Z okna sme videli len pustý kraj, ani na staniach nebolo ľudí. Zrejme aj otužilým „Sibiriakom“ mráz -38° C bol prisilný. Prekvapilo nás, že v krajoch, kde nebolo moc snehu, sa aj v takejto zime preháňal dobytok po stepi za zvyškami suchej trávy. Prechádzali sme rozsiahlou rovinnou, hodne močaristou, ktorej centrum je Barabinsk. Miesta bez močiarov majú humusovitú pôdu, ktorá dáva bohatú úrodu. Inak prevládajú lúky a pastviny s množstvom dobytka a koní. Na jednej stanici sme dostihli ruský delostrelecký vlak a dozvedeli sme sa, že bude vypravený pred tým, ktorým sme cestovali. Rozlúčili sme sa so spolucestujúcimi a prešli sme do delostreleckého vlaku. Tam nás prijali priateľsky, ba nás i gulášom pohostili. V noci nám však aj tu chýbali prikrývky, i keď piecka hriala omnoho lepšie ako tá v predošlom vlaku. 13. januára sme prišli do Omska, najvýznamnejšieho mesta západnej Sibíri. V tom čase bol sídlom admirála Kolčaka.⁴⁵ Tento „verchovnyj praviteľ“ (zvrchovaný vládár) po násilnom zvrhnutí tzv. direktória (pomerne demokratickej vlády) ako zaprisahaný nepriateľ bolševikov mal zo začiatku značnú podporu dohodových štátov. Dokonca Milan Rastislav Štefánik s ním rokoval a legionársky generál Radola Gajda⁴⁶ bol určitý čas so Štefánikovým súhlasom v jeho službách. Kolčak sa však ukázal byť despotickým diktátorom a stratil podporu Dohody, teda aj légii.

V Omsku sme – Chyba a ja – museli opustiť ruský delostrelecký vlak, lebo nepokračoval naším smerom. Po dlhšom čase na stanici v tuhom mraze, keď nám ani prednosta sta-

45 Alexander Vasilievič Kolčak (1874 – 1920), ruský admirál, jeden z hlavných predstaviteľov ozbrojeného odporu proti bolševikom. Kolčak si znepriatelil po čase ruských demokratov, štáty Dohody aj česko-slovenské légie. V novembri 1918 sa po puči v Omsku zmocnil vlády na zaviedol tam despotickú moc. Už v roku 1919 začal strácať pôdu pod nohami a po bolševickej ofenzíve sovietai obsadili Ufu aj Omsk. Kolčak ušiel po Transsibírskej magistrále, ktorú ovládali legionári. V Irkutsku odovzdal moc v prospech admirála Denikina, ktorý bojoval s bolševikmi na Ukrajine. Veliteľom bývalých Kolčakových jednotiek sa stal kozácky ataman Semjonov. Kolčak dal údajne zlikvidovať až 110 000 ľudí. Nakoniec ho bolševici v roku 1920 tiež popravili. O Kolčakovi pozri FINK, P. *Bílý admirál. Profil kolčakovštiny. Poznámky a dokumenty ze zápisníku válečného zpravodaje. Družstvo moravských spisovatelů* : Brno 1929.

46 Generál Radola Gajda (vlastným menom Rudolf Geidl 1892 – 1948), istý čas bojoval aj na strane bielogvardejcov. Vmedzivojnovom období hlavný predstaviteľ fašistického smeru v českých krajinách.

nice nevedel s istotou povedať, kedy najbližšie pôjde vlak na západ, dme sa večer dostali do prázdnej teplušky takého vlaku; tam síce bola pec, ale bez ohňa a kuriva Nezostávalo nám nič iné, ako rozlámať zariadenie teplušky – prične a tými zakúriť. Lenže mäkké drevo nedávalo dostatočné teplo a rýchlo horelo, muselo sa stále prikladať, na spánok nebolo ani pomyslenie. Trápil nás aj hlad. Nad ránom Chyba zaspal, ja som sa usiloval udržiavať oheň. Bol som zúfalý. Na poslednej stanici sme sa dozvedeli, že náš muničný vlak odišiel pred 5 hodinami, čo znamenalo, že ho nemôžeme dosiahnuť skôr ako v cieľi našej cesty – Čelabinsku. Na svitaní zastavil vlak, ktorým sme momentálne cestovali, v Marianovke. O chvíľu na našej tepluške niekto otváral dvere. Neveril som vlastným očiam – vo dverách bol brat Krkavec, jeden zo štrnástich, čo sprevádzali muničný vlak. Mal za úlohu, ako sme sa dozvedeli, pátrať po nás v každej stanici. Zobudil som Chybu, ten si však myslel, že si robím nemiestne žarty, ale brat Krkavec ho vyviedol z omylu, keď naňho zavolať. Chyba vyskočil, aby sa presvedčil, či sa mu nesníva, Krkavca skoro zadusil, ako ho objímal.

V našej zelenej tepluške sme boli radostne uvítaní. Hneď sme dostali jesť a obľúbeného čaju toľko, že sme sa poriadne zahriali. Dozvedeli sme sa aj, ako sa stalo, že sa naše trojdňové utrpenie nečakane mohlo skončiť. Lokomotíva mala takú poruchu, že musela byť z premávky stiahnutá a vlak v Marianovke čakal na novú. To za daných pomerov v Rusku vyžadovalo značný čas a tak bol zlikvidovaný aj náš päťhodinový rozdiel medzi muničným vlakom a tým, v ktorom sme cestovali s bratom Chybom. Ukázalo sa, že aj ruské zmätky môžu byť užitočné. Lokomotívu sme dostali pred poludním. Pokračovali sme rozhodne bezpečnejším krajom ako východná a najmä stredná Sibír. Tu neboli záškodníci prepádajúci vlaky, ani sabotáže ruských železničiarov neboli také časté. Nemuseli sme byť v neustálom strehu, vyčerpávajúce napätie povolilo a vrátila sa nám dobrá nálada a optimizmus.

Na úsvite 16. januára sme sa dostali do Petropavlovskaja na rieke Išim, ktorá je ľavým prítokom Irtyša. Zdalo sa nám, že čím viac sa blížime k cieľu, tým náš vlak ide rýchlejšie. Ani kolesá na vagónoch sa nám nezavárali a nemuseli sme ťažký a nebezpečný náklad prekladať do iných vozňov. V rovinatej krajine západnej Sibíri, v tom čase už dosť kultivovanej, s pomerne častými veľkými stanicami, kde nebol taký problém získať rušeň, keď súčasný zlyhával, sme naozaj dosiahli rýchlosť dosiaľ nevídanú. 17. januára 1919 popoludní sme po päťtýždňovej ceste vystúpili v Čelabinsku. Vrucne som ďakoval za veľkú milosť Božiu, že sme – ja i moji priatelia – zdraví mohli vykonať, čo nám bolo prikázané. Mali sme dobrý pocit, že napriek mnohým prekážkam a veľkým nebezpečenstvám na vyše 8000 km dlhej ceste sme dovezli muničný vlak v poriadku do cieľa. Pri odovzdávaní vlaku sa ešte vyskytli zmätky: ktosi tvrdil, že vlak treba odovzdať v Omsku, že teda máme ísť späť do Omska. My sme však trvali na tom, že v rozkaze, ktorý sme dostali vo Vladivostoku, je za cieľ cesty určený Čelabinsk. Kompetentné orgány sa nakoniec dohodli a vlak prevzali.

ZNOVA DO VLADIVOSTOKU

Naša tepluška bola pripojená k vlaku, ktorý šiel do Jekaterinburgu (Sverdlovsk).

Tam sme sa hlásili na štábe II. československej streleckej divízie, ktorej velil plk. Krejčí. Zadelili nás do strážnej roty tejto divízie. Jekaterinburg leží v uralských lesoch, v oblasti, kde vietor fúka veľmi zriedka, preto sa tu zima dobre znáša, i keď mrazy bývajú tiež silné. Je centrom oblasti známej nerastným bohatstvom a bankským priemyslom. 17. júla 1918 bol tu na priamy príkaz bolševického vedenia zastrelený posledný ruský cár Mikuláš II. z rodu Romanovcov s celou rodinou. Koncom februára štábný vlak II. čs. streleckej divízie i so strážnou

rotou, teda s nami, opustil Jekaterinburg a prešiel do Tomsku, kde sme zostali do konca novembra na stanici Tomsk II. Našou úlohou bola ochrana niekoľko kilometrov širokého pásu, ktorým viedla Transsibírska magistrála, aby legionárske ešalóny mohli bez väčších prekážok postupovať na Vladivostok a odtiaľ spojeneckými loďami do Európy. V Tomsku sme sa nemali zle. Krátko po príchode sme síce prišli o 3 legionárov, ktorých zastrelili miestni nespokojenci, ale inak sme žili pokojne, bez incidentov. Radi sme chodili do čajovne „strýčka Sama“ (americkej), ktorá bola vo vagóne amerického vlaku. „Strýčko“ zriadil pre nás aj prírodné kino a premietal nám americké filmy. Chodili sme aj do mestského divadla. Keď nastala jar, chodil som na prechádzky do pekného okolia Tomsku a divil som sa zázračne rýchlej sibírskej vegetácii. Zoznámil som sa s dievčaťom Varvarou a jej sestrou, učiteľkou Margitou. Bolo mi vhod, že môžem hovoriť s rodenými Ruskami; záležalo mi na tom, aby som sa naučil dobre po rusky. Kúpil som si učebnicu, čítal som noviny, a čo som našudoval „doma“ v tepluše, usiloval som sa uplatniť na prechádzkach s Varvarou a jej sestrou. Sestry ma učili ruštinu a ja som im „prednášal“ o pohnútkach, ktoré spôsobili, že sme tam, kde sme – na Sibíri. Zo začiatku totiž obe sestry sa na nás legionárov dívali ako na nepohodlných cudzincov, ba završave až votrelcov. I keď rozhodne neboli komunistky, podliehali komunistickej propagande a videli v nás „vykorisťovateľov ruského ľudu“. Naša situácia nebola jednoduchá. Keď boli legionári nútení vybojovať si na bolševikoch nejaké územie, miestni obyvatelia ich často oslavovali ako hrdinov-osloboditeľov, ale sa hnevali a podozrievali ich zo zrady, keď legionári z miesta odchádzali, veď ich cieľom bolo čo najskôr nastúpiť cestu domov a nie bojovať s bolševikmi. Časom sa mi podarilo sestry presvedčiť, že légie nemôžu za ruské ťažkosti. Najmä Varvara sa na nás začala dívať veľmi priateľsky. V jednu septembrovú nedeľu usporiadali legionári v Tomsku verejné sokolské cvičenie a Varia šla naň so mnou. Cvičenie bolo hojne navštvienené a malo veľký úspech. Aj mojej spoločníčke sa veľmi páčilo a zrejme vyvolalo u nej zmenu v nazeraní na Čechoslovákov. V Tomsku som sa stretol aj s dvoma Mošovčanmi – Jánom Ižipom a Pavlom Hrivnákom. Bolo veľmi príjemné môcť sa porozprávať s rodákmi.

Najmä s prvým sme hodne hovorili o domove, učil sa totiž u môjho otca kožušníctvo, dobre sme sa teda poznali a mali sme na čo spomínať.

V novembri 1919 pohyb legionárskych vlakov na východ veľmi zintenzívnel a koncom novembra prišiel rad aj na nás. V predvečer odchodu z Tomsku som sa šiel rozlúčiť s Variou a jej sestrou. Poďakoval som im za to, že mi boli milými spoločníčkami a hlavne, že ma učili po rusky. Odchod z Tomsku bol radostný, veď dával nádej, že sa v dohľadnom čase dostaneme domov. Lenže cesta bola zase veľmi zdĺhavá, na stanicach sme postávali celé dni, ba v Ačinsku skoro 3 týždne.

Po mesiaci, čo sme odišli z Tomsku, sme sa dostali do Inokentievskej, 7, 8 km od Irkutsku, ktorý v tom čase obliehali demokrati, v meste boli stúpenci cárskeho režimu.

Na Silvestra popoludní prišiel do našej teplušky veliteľ poručík Marek; hľadal dobrovoľníka, čo by šiel s depešou na štáb légii do obliehaného Irkutsku. Prihlásil som sa, hoci som prišiel zo služby. „Peredačou“ (zvláštny vlak) som sa dostal na irkutskú stanicu a odtiaľ parníčkom po Angare do mesta. Kráčal som ulicou Bolšaja, keď sa ozvali sirény, oznamujúce letecký poplach. Hneď sa objavilo lietadlo a začalo zhadzovať bomby. Nemal som sa kde schovať, ale našťastie Bolšaja nebola zasiahnutá a na štáb légii som sa dostal bez úhony. Depešu som odovzdal a mal som čakať na zásielku pre štáb II. streleckej divízie. Keď som ju dostal, už sa zvečerievalo.

Utekal som k rieke, ale toho dňa posledný parník už mal zdvihnutý mostík, podarilo sa mi však skokom sa naň dostať. Tento môj „telocvičný“ výkon osadenstvo parníka kvitova-

lo obdivným „Vot, molodec!“ (Hľa, junák). Na stanici som sa dozvedel, že najbližšia pere-dača pôjde až ráno. Čo robiť? Na štáb légii do mesta som sa nemal ako vrátiť, lebo parník už nepremával, zostať na stanici v čakárni, kde sa cez noc nekúrilo, neprichádzalo do úva-hy, rozhodol som sa teda ísť do Inokentievskej peši. Šiel som vedľa kolají k mostu nad Irku-tom; most bol hodne poškodený, ale peši sa po ňom dalo prejsť. Niekoľkokrát ma zastavili stráže obliehatelov mesta, ale keď som im na otázku „Kto takoj?“ (kto je?) odpovedal „Če-choslovák“, vždy ma bez problémov pustili ďalej. Na štáb II. streleckej divízie som sa dostal v hlbokej noci. Na štábe i v tepluše sa bratia divili, že som sa za tmy odvážil ísť cez líniu obliehatelov, i keď to neboli naši nepriatelia. Po tejto príhode mi na dobré 3 mesiace zоста-la kuriérska služba.

Z Inokentievskej sme sa prepravili na stanicu do Irkutsku, kde sme zostali dlhší čas. Mesto obsadili demokrati, monarchisti odtiahli na východ. Angara nebola ešte celkom zamrznutá, plávali po nej ľadové kryhy, parník nemohol premávať a medzi stanicou a mestom nebolo spojenie. Bolo však treba odniesť depešu na štáb légii.

Vystúpil som na brehu rieky na vyvýšené miesto, aby som obzrel situáciu. Asi 500 m po prúde prechádzali ľudia po kryhách tak, že pevnou tyčou skúmali ľad, na ktorý mali stúpiť. Pobral som sa tam, ale než som došiel, ľady priam zahrmeli a pohli sa po rieke. Traja ľudia padli do ľadovej vody a utopili sa. Zase som mal dôvod ďakovať Bohu za milosť a ochranu.

Vrátil som sa do kancelárie, v ktorej som dostal depešu, a oznámil som, čo sa stalo. To bo-lo ráno. V ten istý deň popoludní sa ľady znova zastavili a ja som sa zase vybral do mesta. Na brehu som našiel tyč, pomocou ktorej som skúmal pevnosť ľadu, a i keď medzi jednotlivými kryhami bolo vidieť vodu, podarilo sa mi šťastne sa dostať na druhý breh. Depešu som odovzdal a pred večerom som sa zase vracal cez Angaru na stanicu. Od druhého dňa bol prechod cez rieku celkom bezpečný, lebo kryhy mráz spojil tak, že vytvorili veľmi pevný povrch, ktorý udržal aj ťažké nákladné autá, a ja som mohol pomerne bezpečne vykonávať službu kuriéra. Jedno nebezpečenstvo pominulo, bolo tu iné. V tom čase chodiť v noci po meste v Irkutsku bolo najmä pre nás Čechoslovákov veľmi nebezpečné. Po uliciach sa potu-lovali ozbrojené tlupy „revolucionárov“ a všelijakých indivíduí. Prepadávali chodcov a pre-dovšetkým nás, lebo sme mali zbrane. Takáto tlupa zastrelila nášho dôstojníka, keď sa vracal z divadla na stanicu, kde stál náš ešalón. Velenie rozhodlo, že na pohreb na irkutský cintorín príde naše vojsko v plnej zbroji. Cieľa tohto rozhodnutia sa zrejme dosiahlo, lebo jeden brat vypočul cestou z pohrebu rozhovor niekoľkých indivíduí, že by nebolo rozumné začať si niečo s takýmto disciplinovaným a dobre ozbrojeným vojskom.

V jeden neskorý večer som dostal príkaz zaniest list bielogvardejskému (bojujúci proti bolševikom) dôstojníkovi. Vedel som meno ulice a číslo, ale kde ulica je, mi nebolo známe. Mesto bolo pusté, chodili po ňom iba tlupy „revolucionárov“ a tých opýtať som sa neodvá-žil, ba som sa pred nimi schovával. Názvy ulíc sa mi veľmi ťažko lúštili, lebo neboli osvetle-né. Ale nakoniec sa mi potvrdila pravdivosť príslovia: „Vytrvalá práca ovocie prináša“, hľa-danú adresu som našiel, list som odovzdal. Na stanicu som sa vrátil spokojný, že som aj za nepriaznivej situácie splnil zverenú úlohu.

Ako kuriér som zažil aj úsmevné príhody. Raz som niesol list predsedovi mestského so-vietu. Keď som prišiel k budove, kde sídlil, zastavili ma dvaja po zuby ozbrojení gardisti; po-vedal som im, že idem k predsedovi, zasalutovali a pustili ma ďalej. To sa opakovalo pred každými dverami a bolo ich hodne. V kancelárii bol predseda sám, a keď som mu povedal, odkiaľ prichádzam, zjavne zneistel a list preberal a otváral trasúcou sa rukou. Asi čakal od Čechoslovákov nejaké ultimátum, z ktorého nemohol mať radosť. Po prečítaní listu sa mu vyjasnila tvár a stal sa veľmi zhovorčivým, ba priateľským. Usadil ma do kresla, ponúkol mi

čaj a cigarety – a že kvalitné, som poznal aj ako nefajčiar. Keď som odchodil, vyprevadil ma až ku schodom. Príhodu som rozprával bratom a dobre sme sa pobavili pri konštatovaní, že soviety majú z nás nielen rešpekt, ale aj strach.

Státia na irkutskej stanici sme začínali mať dosť a potešilo nás, keď sme sa 18. februára 1920 pohli smerom na východ. Štrnásť bratia, čo sme sprevádzali muničný vlak do Čelabinska, sme už tretí raz šli touto traťou a tretí raz sme sa opájali krásou rieky Angary a Bajkalského jazera. Náš štábný vlak bol posledným vlakom II. streleckej divízie. Za nami boli už len vlaky III. streleckej divízie. Tie napadali postupujúci boľševici, ale pluky III. divízie im odolávali až do uzavretia príméria.

V Sludňanke na južnom konci Bajkalského jazera sme stáli, lebo boľševici poškodili posledný z 39 tunelov Krugobajkalskej železnice. Rozhodol som sa to využiť a šiel som sa na tunel pozrieť. Našťastie poškodenie nebolo veľké. Na druhý deň som vyšiel na breh jazera pozrieť sa na korčuľujúcich sa ľudí. Naraz som počul piskot lokomotívy. Dal som sa do behu, ale v stanici som zazrel už len koncové svetlá odchádzajúceho vlaku. Veľmi som sa hneval sám na seba, veď sa mi to stalo už druhý raz. Rozpomenul som sa na strašné 3 dni, keď nám s Chybom ušiel vlak v Novonikolajevsku. Zistil som, že o hodinu by mal ísť vlak 1. práporu 5. pluku. Už na stanici som sa však dozvedel, že je plne obsadený, ale predsa ma vzali do zdravotného vozňa. V ďalšej stanici som sa dozvedel, že „môj domovský“ vlak odišiel len pred chvíľou. Hoci som ležal na pohodlnej nemocničnej posteli vo vykúrenom sanitnom vagóne, celú noc som nespal od starostí, čo ma čaká.

Nasledujúceho dňa dopoludnia som v stanici Misovaja našiel svoj domovský vlak. Tentoraz to teda dopadlo lepšie ako v januári 1919.

Na stanici Seleginsk odoprela vlaková čata ísť s nami ďalej z obavy, že by ich kapellovci⁴⁷ utekajúci pred boľševikmi tyranizovali. Po dlhšom prehovaraní rušňovodič s pomocníkmi boli ochotní zaviesť nás do Verchneudinska, ale ostatní z vlakovej čaty si nedali povedať. Museli sme čakať na pridelenie nového personálu, s ktorým sme sa 22. februára 1920 dostali do Verchneudinska. Zatiahli nás na „tupik“ (slepá koľaj), z čoho sme predpokladali, že tam budeme stáť dlhší čas. To nás nepotešilo. V stanici stál aj vlak štábu našich légii, ale bol už pripravený na odchod.

Vo Verchneudinsku bolo hodne kapellovcov, semjonovcov⁴⁸ i Japoncov. Semjonovci boli stúpenci atamana Semjonova, jedného z početných kozáckych veliteľov – atamanov,⁴⁹ ktorí sa považovali za samovládco celých krajov, neuznávali žiadnu vládu a miestne obyvateľstvo nepredstaviteľne terorizovali, takže často sa proti nim búrilo. Atamani do svojho vojska brali i kriminálne živly. Bojovali síce proti boľševikom, ale aj medzi sebou a proti dočasnej sibírskej vláde, čo civilnému obyvateľstvu spôsobovalo bezpríkladné utrpenie a légiiam sťažovalo cestu do Vladivostoku. Taký bol aj ataman zabajkalských kozákov Semjonov, surový bezcharakterný a nemravný človek, ktorého podporovali Japonci, samozrejme zo zisťných dôvodov – chceli totiž ovládnuť Ďaleký východ. Zmocniť sa ho vojensky neopovážili, lebo by sa boli dostali do konfliktu s Amerikou, živilí teda v Zabajkálí prostredníctvom semjo-

47 Časť kolčakovských vojsk, vojaci generála Vladimíra Kapella. Ten spadol pri prechode rieky do vody, prechladol a omrzli mu obe nohy. Nakoniec v mukách 26. januára 1920 zomrel na železničnej stanici Utaj. Nechcel sa nechať evakuovať československými ešalonmi, pretože považoval légie za nepriateľov a zradcov. VÁCHA, ref.5, s. 635 a poznámka č. 104.

48 Vojská kozáckeho atamana Semjonova, predtým podliehajúce tiež Kolčakovi.

49 Ataman -- náčelník, staršina určitej družiny, organizácie alebo vojenskej jednotky; náčelník, hlavný organizátor a najvyšší veliteľ vojska alebo vojenskej jednotky v kozáckych oblastiach. (tur.-rus.)

novcov neporiadky a zmätky, aby mali dôvod zorganizovať tamojších Burjatov a Mongolov pod svojou zvrchovanosťou.

Videli sme tú nepredstaviteľnú biedu zvyškov kolčakovskej armády, ktorá po porážke boľševickou armádou na Urale utekala na východ. Bol to otrasný pohľad: celé rodiny šli na otvorených saniach v mrazoch vyše -30°C. Kto zmrzol, toho zo saní vyhodili, takže trasa ústupu bola posiatá mŕtvolami zamrznutých vojakov a ich rodinných príslušníkov, ale aj koní. Vo Verchneudinsku viacerí chceli prenocovať, zohriať sa a najesť sa. To posledné sa nie veľmi darilo, lebo dediny, ktoré zásobovali mesto, mali obsadené povstalci a tí ani do mesta, ani z mesta nikoho nepustili, o potraviny bola teda núdza. 23. februára sme po dlhom čase dostali zase Československý denník so Slovenskými hlasmi. Dočítali sme sa v ňom, že Maďari pripravujú vpád na Slovensko, aby sa ho zase zmocnili. To v nás vyvolalo veľké rozhorčenie: my trčíme bez úžitku na Sibíri a doma mladej republike a najmä Slovensku hrozí smrteľné nebezpečenstvo. Ako radi by sme svoje zbrane použili na obranu vlasti!

25. februára sme sa znenazdania dali na ďalšiu cestu, hoci sme čakali, že vo Verchneudinsku pobudneme, keďže nás zatiahli na slepú koľaj; ale vtedy v Rusku nebolo nič isté, dispozície sa menili každú chvíľu a legionárske vlaky sa museli prispôsobovať domácim „poriadkom“.

Po stanicach v tomto kraji boli okrem legionárov aj ustupujúci kapellovci a semjonovci, ale aj mnoho povstalcov, bojujúcich práve proti atamanom. K nám sa títo povstalci chovali slušne, vyhýbali sa sporom, lebo chápali, že našim cieľom je dostať sa čo najskôr domov a nie pliesť sa Rusom do ich vnútorných záležitostí. Semjonovci, i keď nám nepriali a všemožne hatili náš postup na východ, keď boli v úzkych, schovávali sa za naše jednotky, lebo vedeli, že tie povstalci nenapadnú. Povstalci mali zo všetkých hnutí v Rusku najbližšie k demokracii. Atamani boli zúriví monarchisti so sklonom k diktatúre, ba terorizmu.

Na jednej stanici som sa stretol s Mošovčanom Jánom Ižipom. Rozprával mi, že jeho jednotka narazila na semionovcov, ktorí mali 8 „bronevikov“,⁵⁰ teda veľkú prevahu nad legionármi; čakal sa tuhý boj, ale semjonovci i s bronevikmi odtiahli. Náš postup na východ pokračoval veľmi pomaly. Všade sme videli veľkú biedu. V černovskom uhoľnom revíre sa nám sťažovali baníci na neznesiteľné životné podmienky: mäso dostávali maximálne 3x za mesiac. Aj medzi nami rástla nespokojnosť; postrádali sme kipiatok, čiže sme si nemali z čoho urobiť obľúbený čaj, aj strava bola mizerná. Z nedostatku inej práce sme nadávali. Za takýchto okolností sme vítali všetko, čo vybočovalo z každodennej nudy. 7. marec – deň narodenín i menín prezidenta Masaryka, vyhlásený naším veliteľstvom za sviatok, sme oslávili spoločne všetci legionári, čo boli v širokom okolí stanice Černovskaja, kde sme – tesne pred Čitou – stáli. Slávnostný prejav mal istý poručík; vyzdvihol v ňom najmä morálne hodnoty nášho prezidenta. Potom bola vojenská prehliadka a slávnostný obed, z čoho mali bratia pochopiteľne radosť, lebo bol bohatší ako bežný. Raz sme sa viacerí vybrali do brezového lesa zastrieľať si, veď i keď sme neboli bojová jednotka, nik nám nezaručoval, že sa niekedy nebudeme musieť brániť so zbraňou v ruke. Presvedčili sme sa, že naše „japonky“ sú dobré pušky.

Začiatkom marca 1920 sa mi obnovila kuriérska služba. Chodil som do Čity na poštu, lebo sa nikto iný neprihlásil. Nebolo to totiž nič príjemné za situácie, aká tam bola. Ja som odsudzoval každý prejav nedisciplinovanosti, tak sa mi často dostávali takéto nevďačné služby. Už som spomenul, že v tomto čase sa v légiách veľa nadávalo, často aj bez príčiny. Nebol som proti vecnej kritike, poukazovaniu na prechmaty a nedôslednosti, ale odsudzoval

50 Obrnený vlak. (rus.).

som zbytočné reptanie, kritizovanie všetkého a každého, tým skôr odopieranie povinností vojaka-legionára. Mnohí bratia sa dovoľávali nápravy u druhých, ale na seba zabúdali, presne podľa príslovia: „V oku druhu vidí smeť, vo svojom brvno nevidí“. Hneď, keď som sa prvý raz vracal po vykonaní úlohy na pošte v Čite, na otázku, kedy pôjde vlak do Černovskej, som dostal odpoveď, že za 2 a pol hodiny, ale z ktorej kolaje, ešte nevedeli. Po piatich hodinách, miesto dvoch a pol, sa nás na stanici zišlo viac legionárov, spoločne sa nám podarilo nájsť vlak do Černovskej, ale tým sa skúška našich nervov neskončila. Náš vlak musel na trati niekoľko ráz stáť, lebo lokomotíva ho neutiahla hoci iba do mierneho kopca. Státím mala nazbierať paru, ale nakoniec sa musela odpojiť polovica vlaku, aby za 3 hodiny prešiel málo vyše 20 km. O niekoľko dní som zase musel ísť do Čity; dostal som sa tam rýchlo – japonským vlakom. V Čite som sa dozvedel, že popoludní sa náš vlak konečne pohne z Černovskej. To ma potešilo; nemusel som podstúpiť útrapy z predošlej cesty, stačilo do vlaku v Čite pristúpiť.

V meste som mal aj kúpiť „lenty“⁵¹ na vyznamenania, čo sa mi však nedarilo. Ako som tak chodil z obchodu do obchodu, začul som slovenčinu. Vedel som, že v Čite je okrem Duchaja ešte jeden obchodník – Slovák, ale nevedel som jeho meno. Obchod patril bratom Líškovcom z turčianskej Blatnice; aj ich obchodní pomocníci boli Slováci z Turca. Zoznámil som sa tiež s istým Hanusom zo Slovian, ktorý žil v Rusku už 20 rokov. Pôvodne mal tiež svoj obchod, ale keď vypukla vojna a v Rusku sa začalo formovať naše vojsko, do ktorého bol mobilizovaný, musel obchod zlikvidovať. Dal mi svoju adresu, aby som ho navštívil, k čomu však nedošlo, lebo sme sa v Čite nezdržali. Trať z Čity ide stále do kopca; to nám pôsobilo veľké ťažkosti, lebo lokomotívy, čo sme dostávali, boli staré, poruchové, takže sme museli z kopca často cúvať, aby si rušeň vyrobil dostatok pary, potrebnej na zvládnutie stúpania. Počasie bolo dobré; v noci síce ešte slabo mrzlo, cez deň však bolo na slnku pomerne teplo a sneh rýchlo mizol. Tráva ešte nerástla, ale v údolí rieky Onon sme zase videli veľké stáda koní, tiav a hovädzieho dobytku pásť sa na suchej tráve z vlašajška. Večer 14. marca sme sa dostali opäť na územie Mandžuska. Na Východočínskej železnici vypukol štrajk železničiarov, ktorí už 4 mesiace nedostali mzdu a boli nútení takto si ju vymáhať od miestneho diktátora, ktorý bol momentálne neobmedzeným pánom značného územia, zvaného „polosa odčuzdenia“.⁵² To bol 20 km široký pás zeme pozdĺž železnice, ktorý na základe rusko – čínskej dohody mohlo Rusko užívať 99 rokov. Na tomto páse Rusi postavili mandžuskú, čiže Východočínsku železnicu. Štrajk škodil aj nášmu odsunu, i keď štrajkujúci vyhlásili, že sa vlakov s československým vojskom nedotkne. Na stanici Mandžuria (Manzhouli) sa nahromadilo viac našich vlakov, museli sme teda pred stanicou stáť. Bratia začali obchodovať s domácim obyvateľstvom: predávali svoje nepotrebné veci a kupovali hodváb, čaj, cigarety, tabak a lacné liehoviny, čo malo za následok, že sa niektorí legionári opili a potom sa chovali neprítojne; to pošramotilo našu dobrú povesť.

17. marca prišiel do Mandžurie štátny vlak 7. – Tatranského pešieho pluku, v ktorom som vyhladal Mošovčana Ižipa. Ten mi dal prečítať list z domova. Tak som sa dozvedel, že život v republike je neporovnateľne lepší, ako bol v Uhorsku. To ma veľmi potešilo, do tých čias som totiž nemal správy, ako sa žije na slobodnom Slovensku. V liste bola zmienka aj o tom, že v Mošovciach bude meštianska škola (všeobecnovzdelávacia škola pre 10–15-ročných žiakov, s praktickým zameraním). Aj z toho som mal radosť, lebo som si uvedomil, že to zvýši vzdelanostnú úroveň Mošovčanov.

51 Stuhý. (rus.)

52 Zóna vyvlastnenia. (rus.)

Ráno náš štábný vlak opustil mesto Mandžuriu. Prechádzali sme veľkou rovinou, kde sa pásli kone, ťavy, hovädzí dobytok a ovce. Zaujali ma najmä ovce, o poznanie väčšie ako naše; nad chvostom majú celý bochník tuku, zrejme zásobu na čas, keď niet potravy. Večer sme prišli do stanice Chajlar; tam sme sa dozvedeli, že štrajk železničiarov sa skončil po zásahu čínskych vojakov. V Chajlare som s niekoľkými kamarátmi navštívil budhistický chrám. Videli sme mnoho Budhových sôch rozličných veľkostí, z rôznych materiálov, aj zaujímavé malby na stenách, z čoho sme však neboli múdri, lebo čínsky chlapec, ktorý nás sprevádzal, nevedel po rusky, vedel však veľmi dobre dať nám na vedomie, že chce odmenu. Za ďalšiu finančnú odmenu – tento raz dospelému Čňanovi – sme sa dostali do zvonice so zvonom podobným čipkovej sukni. Zašli sme i do čínskej štvrte, kde však nebolo nič pekné, len ošarpané hlinené domy, otrhaní Čňania, všade mnoho špiny a k tomu neznesiteľný zápach. Divili sme sa, že tí ľudia ešte nepomreli na nákazlivé choroby.

Po polnoci sme odišli z Chajlaru a pred poľudním 21. marca sme sa dostali do Charbinu. Spomínal som na koniec leta a jeseň roku 1918, keď som v Charbine strávil niekoľko týždňov. Vtedy nás tu žijúci Rusi mali veľmi radi, lebo čakali, že Rusko oslobodíme od boľševikov. Teraz sme ihneď zistili, že je po láske – zrejme preto, že nechceme prelievať krv miesto nich. Nazývali nás zradcami.

V Charbine v tomto čase bolo rušno, obchody – zväčša čínske – boli bohato zásobené rôznym tovarom, o čom som sa presvedčil za prechádzky po meste.

Na tretí deň sme Charbin opustili, aby sme urobili miesto ďalšiemu vlaku, lebo na charbinskej stanici vtedy mohol stáť iba jeden legionársky vlak. Cestovalo sa príjemne, bolo pekné počasie a pomerne teplo, takže sme mohli mať na tepluške otvorené dvere a obdivovať naozaj pekný kraj čínskeho Mandžuska. Keď sme niekde dlhšie stáli, vychádzal som do prírody, kde som nachádzal uspokojenie; nemal som totiž už dlhší čas žiadne správy z domova a zmocňovala sa ma starosť a úzkosť.

V tepluške som to zaháňal spevom slovenských piesní. Mojim spolubývajúcim sa najviac páčila tklivá „Ach, srdienko moje, čože ma tak bolíš, azda sa mi už viac nikdy nazahojíš...“

27. marca popoludní sme sa ocitli v Pograničnom, ktorý je už na území Ruska. Tu sme mali zostať niekoľko dní, lebo Vladivostok bol preplnený legionármi, čakajúcimi na prepravu spojeneckými loďami do Európy. Dostal sa mi do rúk Československý deník, v ktorom som sa dočítal, že na Slovensku vládne nespokojnosť, tú využívajú maďaróni – Slováci nadŕžajúci Maďarom a trúchliaci za starými poriadkami. To ma znepokojilo. Poznal som Slovákov a vedel som, ako násilné pomaďarčovanie pokrivilo ich charakter, preto nie div, že som sa o Slovensko bál. Vedel som si tiež predstaviť, že maďaróni, podporovaní priamo z Maďarska, chcú vyvolať zmätky, aby bol dôvod na zásah zvonka. Takéto správy ma veľmi trápili. V Pograničnom som však mal aj lepšie zážitky: videl som tam krásny exemplár zastreleného tigra; tieto zvieratá sa v Mandžusku a ruskom Prímorskom kraji dosť vyskytujú. 31. marca sme po polnoci nastúpili ďalšiu – naozaj nepríjemnú cestu. Železnica bola vo veľmi zlom stave a vagóny poskakovali, akoby sme šli po kameňoch, nemohli sme ani spať. Vydýchli sme si, keď sme zastali v Nikoľsku Ussurijskom. Odpoľudnia som s priateľom zašiel do mesta, v ktorom sme ešte neboli, hoci sme ním už 2x prechádzali. Mesto je veľké, so širokými a rovnými ulicami, domy sú však zväčša drevené. Prezreli sme si krásny sobor (chrám), ktorý je v najlepšej časti mesta; tam je aj mnoho predovšetkým čínskych obchodov. Na uliciach sme stretali hodne maďarských dôstojníkov-zajatcov, ktorí sa správajú, akoby boli v Debrecíne. Rozhorčili ma ich reči o primitívoch, medzi ktorými musia momentálne žiť. Že sa tým primitívom dali zajať!! V Nikoľsku-Ussurijskom bolo celkom dobre, k tomu zrejme prispe-

lo aj vedomie, že nie sme ďaleko od Vladivostoku, a skutočnosť, že máme dostatok kipiátku na voňavý ruský čaj.

Naši športovci mali možnosť zahrať si futbal, čo bolo príjemné rozptýlenie nielen pre hráčov, ale aj pre divákov. Pekné a teplé počasie vyhnalo obyvateľov teplušiek von, večer potom bratia rozprávali svoje zážitky a skúsenosti zo dňa a nebola príležitosť na podráždené hádky z nudy. 2. apríla sme stáli asi 70 km pred Vladivostokom, čo je na Sibír malá vzdialenosť. Vyšli sme do lesa, kde sme stretli mužíka; dali sme sa s ním do reči. Rozprával nám, že sa prisťahoval z Ukrajiny; tam pestoval obilie, čo tu pre nedostatok ornej pôdy nie je možné, zaoberá sa teda chovom dobytka. Podľa mužíka kliatbou tohto kraja pre ľudí aj dobytok je v lete nepredstaviteľné množstvo múch a komárov. 4. apríla bola veľkonočná nedeľa, sviatok však nepripomínala, lebo veľmi pršalo; buchta, čo mala byť sviatočným jedlom, bola kyslá, neprispela k sviatočnej nálade, ale bola predmetom nekonečných kritík a hundrania. Pre dážd sme museli byť v preplnených, zafajčených tepluškách a nervy boli vybičované. Aký rozdiel proti sväteniu Veľkej noci u nás doma! Hneď ráno sme – otec a traja synovia – spievali prekrásne veľkonočné piesne, a tak oslavovali Kristov triumf nad smrťou. Ba, či sa ešte dožijem týchto krásnych jarných sviatkov, trávených so svojimi najbližšími?

Na druhý deň nás zo spánku vyrušil krik a strelba z dela a guľometov; okamžite sme vyskákali z priční a o chvíľu sme boli von pred vlakom. Strelba neprestávala, ale nikto nevedel, odkiaľ je. Až po čase sme sa dozvedeli, že Japonci strieľali z vojenských lodí na Vladivostok a obsadili ho. Bol poškodený tunel pred mestom a niekoľko mostov. Prichodilo nám teda opäť čakať, kým sa tunel a mosty opravia. 8. apríla museli Japonci pod tlakom spojencov odovzdať Vladivostok československému vojsku. Po dvoch dňoch pekného počasia prišli zase dažde. Jar, keď je organizmus po zime oslabený, pre dažde dlhý pobyt v tepluškách, v ktorých sa pri plnom obsadení ťažko udržiavala hygiena – to všetko spôsobilo, že sa vyskytli nákazlivé choroby: brušný aj škvrnitý týfus, ba i jeden prípad tetanu. 11. apríla bol tunel opravený aspoň natolko, že po jednej kolaji mohli prechodiť vlaky. Išlo však o opravu narýchlo, čo sa prejavilo aj tým, že jedna stena tunela zostala naklonená.

Preto sme z bezpečnostných dôvodov museli z vlaku vystúpiť a tunelom prejsť peši; prázdny vlak lokomotíva neťahala, ale tisla pred sebou – tiež z opatrnosti. Keď všetko prešlo hladko, za tunelom sme nastúpili do teplušiek a šlo sa ďalej. 12. apríla 1920 okolo 15. hodiny zastal náš vlak na vladivostockej stanici. Tak sa skončila jedna etapa nášho putovania do vlasti.

KONEČNE DOMOV

V tom čase (r. 1920) bol Vladivostok vyslovene medzinárodným mestom; okrem našich legionárov sa po jeho uliciach prechádzali japonskí, čínski, americkí, anglickí, francúzski námorníci, ale naši sa aj poľskí, srbskí, rumunskí a talianski vojaci. Nás tento raz neubytovali v kasárňach ako na jar 1918, zostávali sme v tepluškách nášho ešalónu.

Keďže tam bolo tesno, chodili sme hodne von, najmä do „strýčkovho“ (amerického) klubu a kina. Legionári všetko americké nazývali „strýčkov“. Mňa lákal aj prístav, kde kotvili veľké lode; mnohé z nich odvážali aj legionárov do Európy. Raz som bol v prístave svedkom vyloďovania japonských vojakov. Zarazilo ma ich množstvo, veď ich už bolo na východe Ruska veľmi moc. Vo vladivostockom prístave kotvil aj japonský krížnik. Istý ruský starík vyslovil predou mnou obavu, či ich Japonci po odchode legionárov neobsadia. Snažil som sa ho utešiť, že to spojenci nedovolia. 20. apríla zakotvila vo vladivostockom prístave obrov-

ská loď „Amerika“, do ktorej sa zmestilo 6320 legionárov. My sme však do nej ešte nenastúpili, ale nasledujúce dni po obsadení Ameriky sme aj my prežívali už v znamení príprav na odchod z Vladivostoku.

Konečne 23. apríla priplávala „naša“ loď „Prezident Grant“.⁵³ Naložovanie bolo určené na 25. apríla o 9. a budíček o 6. hodine. Mal som práve vtedy službu, a keď som o 6. išiel budiť bratov, boli už všetci hore, z čoho vidieť, ako sa každý tešil na tento deň. Tým väčšie bolo sklamanie, keď nám v prístave oznámili, že sa naložovanie odkladá a máme sa vrátiť do vlaku. Tam sme však už nedostali jesť a ani v prístave pre nás nič nemali. Dva dni predtým sme dostávali už len studenú stravu, lebo kuchyne a zásoby potravín boli odovzdané útvarom, ktoré zatiaľ zostávali vo Vladivostoku. Večer som bol na prednáške brata majora Rytířa, francúzskeho legionára, ktorý sa po vojne zúčastnil obsadzovania Slovenska, a o tom aj prednášal. Hovoril s nepredstieranou láskou o Slovensku, netajil chyby, ktorých sa niektorí Česi dopúšťali, a vyzýval svojich krajanov, aby v novom štáte vrátili Slovákom to, čo v minulosti od nich dostali v mužoch, ktorí spolutvorili českú kultúru (Ján Jessenius, Ján Kollár, P. J. Šafárik a iní).

V noci z 26. na 27. apríla sme spali už na lodi, ale ešte v prístave. Ráno prišiel na loď generál Čeček,⁵⁴ plk. Raše⁵⁵ a francúzsky generál, aby sa rozlúčili s naším generálom Syrovým. Na lodi ich vítala hudba 6. pluku. Zahrala našu hymnu i hymny našich spojencov z vojny. Okolo 10. hodiny, po štyroch prenikavých hviezdach boli zdvihnuté kotvy a Prezident Grant sa za zvukov hudby pohol z prístavu. Malý parník s gen. Čečekom a plk. Rašom nás sprevádzali až k majáku. Tam ešte raz zaznela čs. hymna, po nej sa ozvalo mohutné „Nazdar!“ a vyplávali sme na otvorené more. Čas na lodi nám nebol dlhý, každý sa niečím zamestnával. Ani morskou chorobou sme moc netrpeli, lebo more bolo pokojné. Neprijemná bola horúčnosť v ubikáciách, ale to sa dalo čakať, veď sme prechádzali tropickým pásmom. Ja som s niekoľkými kamarátmi najradšej spával na palube, tam predsa len trochu povieval vetrik. S čím sa nemôžeme pochváliť, bola strava – nechutná a bolo jej málo. My – miesto, aby sme sa domáhali nápravy, sme nadávali. Hneď na druhý deň, čo sme boli na mori, sme mali zvláštny zážitok: množstvo rýb, skoro dvojmetrových, plávalo smerom k našej lodi; striedavo sa ponárali a vynárali, keď sa priblížili k lodi, plávali dosť dlho vedľa nej, až keď vari zistili, že pod zuby nič nedostanú, našu loď opustili. Pre nás to bolo zaujímavé divadlo. Náš Prezident Grant⁵⁶ prvý raz stál v Hongkongu. Len čo sme zakotvili, bolo okolo nás plno čínskych predavačov, ktorí až neodbytno núkali svoj tovar. Boli na malých loďkách celé rodiny. Deti už celkom malé výborne plávali, a tak sa zúčastňovali na obžive rodiny. Keď sme popoludní zašli do mesta, vystúpili sme blízko anglickej štvrte, ktorá sa honosí prepychovými palácami (palác generálneho konzulátu, guvernéra, admirality). Po prehliadke mesta sme zašli

53 O repatriácii legionárov z Vladivostoku rokovala viackrát aj Poslanecká snemovňa Národného zhromaždenia. Dňa 9. apríla 1920 na jej rokovaní podal správu o situácii minister zahraničných vecí Edvard Beneš, ktorý spomína aj lode Amerika a Prezident Grant. Pozri: Společná česko-slovenská digitální parlamentná knihovna: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/142schuz/s142001.htm>.

54 Divízný generál Stanislav Čeček (1886 – 1930). BARTOŠ, J. – KOVÁŘOVÁ, S. – TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc : ALDA, 1995. Kapitola Čeček Stanislav, s. 46. O legionárskych generáloch pozri FIDLER, J. *Generálové legionáři*. Books : Brno 1999.

55 Plukovník MUDr. Rudolf Raše (1872-?) bol jedným z hlavných organizátorov evakuácie našich legionárov z Vladivostoku. Napísal aj knihu *Na cestu domů mořem: Několik rad a pokynů evakuovaným*, 1. vydanie Irkutsk 1919, 2. vydanie 1920 Charbin.

56 Cestu touto lodou popísal aj novinár a dobrovoľník Adolf Zeman: *Československá odysea: Dojmy čl. novínáře-dobrovolce z cesty na lodi Prezident Grant z Vladivostoku do vlasti. Tichý oceán, květen-červen 1920*. J. Praha : Otto, 1920.

do parku „Viktória“. To bola nepredstaviteľná krása! V korunách stromov – paliem a olív – spievali pestré operence, oči sa kochali na zázračných tvaroch a farbách, vzduch opájal vôňou, skrátka zemský raj!

Naša loď sa v Hongkongu zásobila niekoľkými vlakmi uhlia, čo sa prejavilo tým, že sa ponorila hodne hlbšie, než bola predtým. Čínski robotníci nosili uhlie z barží (nákladné lode) vo veľkých košoch na pleciach. Obdivovali sme ich skromnosť a vytrvalosť v práci. Pred odchodom našej lode z Hongkongu anglický guvernér (Hongkong vtedy patrili Anglii) vykonal u generála Syrového zdvorilostnú návštevu. 12. mája ráno sme zastavili v Singapure; na breh sme nevystúpili a po zásobení pitnou vodou sme sa pohli ďalej. Šli sme medzi ostrovmi rôznej veľkosti, na ktorých žijú Malajci. Všetci sme boli na palube, nechceli sme prísť o pohľad na tropickú prírodu a pre nás exotický svet. Popoludní 16. mája bol na hlavnej palube pohreb brata, ktorý v noci zomrel. Obrad bol dojímavý: mŕtvoľa, zabalená v bielom plátne, ležala na palube na stole, naša rota bratovi vzdala česť, jeden sa s ním rozlúčil a po štátnej hymne bolo telo nebohého spustené do Indického oceána. Všade – od Zborova a Bachmača na Ukrajine, na Urale, na širokých priestoroch Sibíri, v Mandžusku i v ruskom Prímorí zostali hroby našich bratov a aj more si vybralo daň.

Po pohrebe sa začalo hovoriť o Cejlóne (Srí Lanka) a jeho hlavnom meste Kolombe. Všetci sme sa naň tešili. Dostali sme sa naň však až 19. 5. Kolombo malo už vtedy električky, európska časť bola výstavná a čistá. Prekvapilo nás, koľko domorodcov hovorilo po rusky. V ten deň bolo úplné bezvetrie a teda úmorná horúcosť. Na druhý deň sme sa Kolombčanom postarali o zábavu: naši chlapi zohrali s Angličanmi futbalový zápas (bohužiaľ o gól prehrali); predviedli sokolské cvičenie – na náradí i prostné, spevácky zbor zaspieval a vyhrávala hudba 6. pluku.

23. mája sme sa odlepili od Cejlónu. 29. mája sme dosiahli rekord vo vzdialenosti, ktorú sme uplávali za 24 hodín – 322 míľ⁵⁷; umožnili to mimoriadne priaznivé podmienky: pokojné more, čím klesol odpor vln a vetra na minimum. 2. júna sme prekročili obratník Rakka už hlboko v Červenom mori a po polnoci 4. júna sme vplávali do mesta Suez. Odtiaľ sme šli okolo Kréty a iných gréckych ostrovov k Itálii, až sme 12. júna 1920 skončili cestu po mori v talianskom Terste. Naša loď zakotvila naproti skladom označeným československou zastavou. Víтали nás tam piati francúzski a piati talianski legionári. Hneď po pristátí sa rozšírili správy, že talianski železničari nás nechcú ozbrojených viesť na juhoslovenské hranice, že budeme musieť ísť asi 80 km peši. Peši môžeme ísť talianskym územím aj ozbrojení. Velenie nám ohlásilo, že tí legionári, čo si netrúfajú ísť peši, majú sa prihlásiť na lekársku prehliadku. Pretože som za cesty morom trpel nechutenstvom a veľmi som schudol, prihlásil som sa aj ja a lekár ma uznal. Na druhý deň odpolednia sme my – lekárom uznaní – odovzdali zbrane a pred večerom sme nastúpili do vlaku.

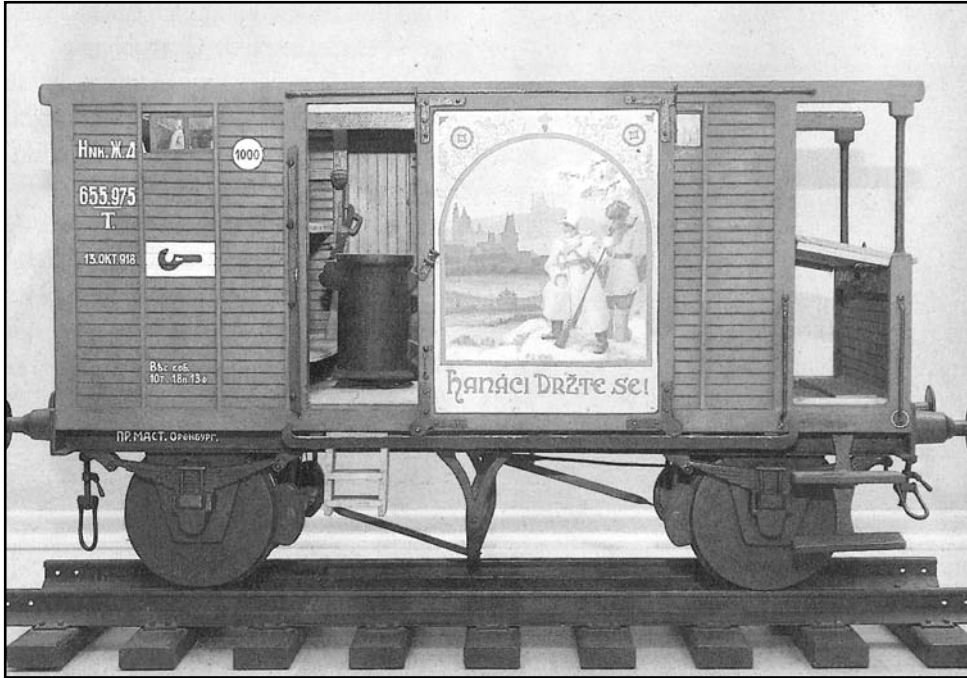
V poslednej talianskej stanici sme počkali na tých, čo šli peši. Ďalej sme cestovali cez Slovinsko a Rakúsko. V Rakúsku sme na poslednej ich stanici dostali už čs. lokomotívu a vlakový personál, s ktorým sme sa radostne zvitáli. 18. júna sme zastali na prvej čs. stanici – v Hornom Dvořišti, kde sme boli slávnostne privítaní. Na ďalšej ceste sme stretali vlaky, ktoré viezli sokolský dorast na zlet do Prahy. My sme pokračovali do Brna; prišli sme tam 19. júna popoludní. Po privítaní rotou talianskych legionárov sme boli ubytovaní v 3. záložnej nemocnici, kde sme po 6 rokoch prvý raz spali zase v čistých posteliach. Po niekoľkých dňoch v Brne sme dostali týždennú dovolenku. Šiel som samozrejme domov. Keď som o polnoci vystúpil z vlaku na Malom Čepčine, vŕucne som ďakoval Bohu za ochranu, ktorú

57 Námorná míľa = 1852 m.

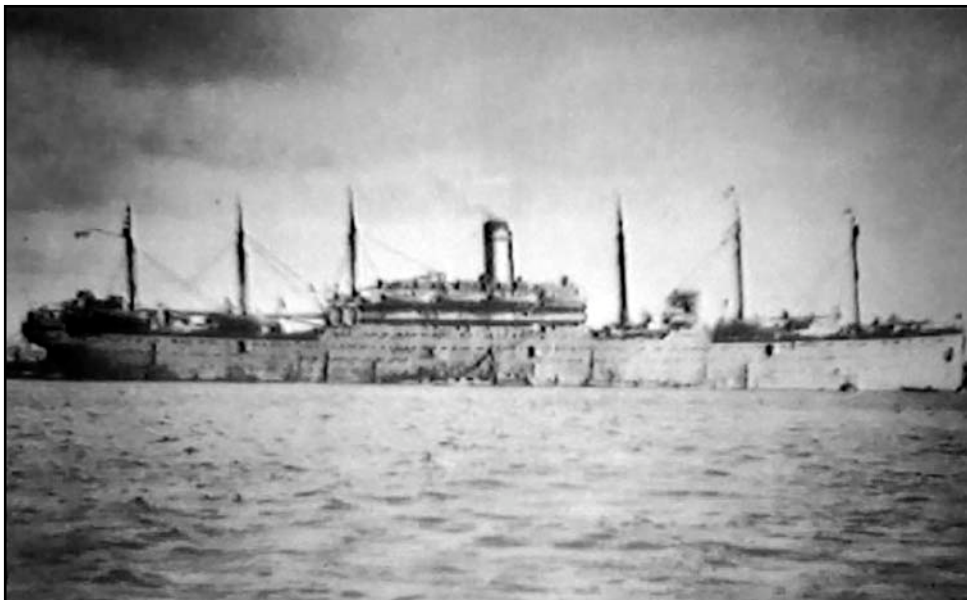
mi od nástupu na vojnu až po návrat domov v hojnej miere preukazoval. Po týždňovej dovolenke u rodičov som sa ešte vrátil do Brna, ale nie nadhlo, lebo sme po krátkom čase boli demobilizovaní. Tak skončila naša legionárska anabáza.

Andrej Šikura v uniforme – fotografia z rodinného albumu

Tepluška – fotozbierka: plk. MVDr. Milana ŽUFFU-KUNČA

Zaoceánsky parník President Grant, ktorým sa do vlasti vrátil aj legionár Andrej Šikura – fotografia prevzatá: Listy ODS. Informačný bulletin ODS č. 2/2010, s. 22–25.

Niektorí legionári domov nedorazili a našli svoj večný odpočinok v morských hlbínach... Zomierali aj na lodiach počas prepravy na následky vojnových zranení, útrap, podvýživy a nemoci – fotografia prevzatá: Listy ODS. Informačný bulletin ODS č. 2/2010, s. 22–25.

Šikura s manželkou – fotografia z rodinného albumu